

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας
Διευθυντοῦ τοῦ Γλωσσολογικοῦ Σπουδαστηρίου

TONIKA TINA PROBAHMATA THS NEAS ELLHNIKHS

Ἐν τῇ περιφώμῳ Einleitung αὐτοῦ ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις πολλῶν μὲν προβλημάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς εὑρε καὶ ἐξέθηκε τὴν λύσιν, πολλῶν δ' ἄλλων ἔθηκε τὰς βάσεις ἐρεῦνης.

Ἐν αὐτῇ, σ. 425, ἔθηκε καὶ περιπτώσεις, καθ' ὧς ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ φαίνεται παρασαλευομένη ἡ ἰσχὺς τοῦ τρισυλλαβικοῦ νόμου ἐν τῇ κινήσει τῶν ρημάτων καὶ τῶν ἀντωνυμιῶν, ἀπέδωκε δ' ὀρθῶς τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην παράβασιν εἰς ἀφομοιωτικὴν τάσιν τῆς γλώσσης νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἐναλλαγὴν τῆς θέσεως τοῦ τόνου εἰς τοὺς διαφόρους τύπους τῆς αὐτῆς λέξεως. Ἡ παρατήρησις ἀφορᾷ εἰς περιπτώσεις, οἷον τὸ(ν) φόβῳ δῶνε, τῇ δύχῃ δῶνε, εἶδα τονε, ἀγάπα τονε, ἐκάθεδονε, φέρουσινε, κάνομενε κλπ., αἷτινες ἦσαν δι' αὐτὸν τότε μεμαρτυρημένοι ἐκ Κρήτης, Θήρας καὶ Νάξου. Ἡ δξυδέρχεια τοῦ Χατζιδάκι συνῆψεν ὀρθῶς τὰς νοτιοελληνικὰς περιπτώσεις ἐλέγεδονε, ἤρχουδανε, ἐκάθεδονε κλπ. πρὸς ἀνάλογα ἐκ τῆς βορείου Ἑλληνικῆς, οἷον ἐφαγάμε, ἐκαμάμε, ἐλεγεῖτε κλπ., ἐδέχθη δ' ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν νοτιοελληνικῶν παραδειγμάτων ἔχομεν ἀνάλογον μὲν πρὸς τὸν βορειοελληνικόν, ἀλλὰ λίαν ἀσθενῆ δευτερεύοντα τόνον: ἐλέγεδὸνῃ, ἤρχουδανῃ, ἐκάθεδὸνῃ.

Ὁ Χατζιδάκις δὲν ἠδύνατο τότε, ἐλλείπει ἐπαρκοῦς ὕλικου, νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἔκτασιν τοῦ φαινομένου καὶ τὴν σημασίαν του διὰ τὴν ρύθμισιν τοῦ κλιτικοῦ συστήματος τοῦ ρήματος.

Βραδύτερον διαταραχὴν τοῦ παραδεδομένου τονισμοῦ ἐν τῇ κλίσει τοῦ ρήματος διεπίστωσεν ὁ P. Kretschmer ἐκ βορείων ἰδιωμάτων¹, ὁ K. Dieterich ἐκ νήσων τοῦ Αἰγαίου², κυρίως δὲ ὁ H. Pernot ἐκ Χίου, ὅστις

1. Der heutige lesbische Dialekt, Wien 1905, σσ. 295, 312, 318 κξξ.

2. Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, Wien 1908, σσ. 126.

καὶ ἐπεχείρησε νὰ κατατάξῃ τὰς περιπτώσεις τοῦ φαινομένου καὶ νὰ ἐξημενεύσῃ τοῦτο ¹. Ἐπίσης ἔκτοτε πᾶσα σχεδὸν πραγματεία ἀσχολουμένη περὶ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, κυρίως δὲ περὶ τὰ ἰδιώματα τῆς βορείου Ἑλληνικῆς μαρτυρεῖ τὴν παρασάλευσιν τοῦ κρατοῦντος τονισμοῦ καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀποτελέσματα ἐν τῇ κινήσει τοῦ ρήματος.

Σήμερον, ὅτε τὸ εἰς χεῖρας ἡμῶν ὑλικὸν ἐκ τῶν διαλέκτων καὶ τῶν ἰδιωμάτων εἶναι ἀρκετὸν διὰ τὴν γενικὴν θεώρησιν τοῦ ζητήματος, δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἐκ νέου τὸ πρόβλημα μεθοδικώτερον. Βασικὴ καὶ θεμελιώδης παρατήρησις, ὅθεν πρέπει νὰ ἐκκινήσῃ ἡ ἔρευνα, εἶναι ὅτι ἐν τῇ κινήσει τοῦ ρήματος ἡ παγίωσις τοῦ τόνου εἰς ὠρισμένην συλλαβὴν ἀποτελεῖ κανόνα διὰ τὰ πλεῖστα τῶν βορείων ἰδιωμάτων καὶ τὰς ἀπομεμονωμένας διαλέκτους τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας.

Διὰ λόγους μεθοδολογικοῦς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβάλλεται νὰ χωρίσωμεν τὸ ζήτημα εἰς δύο σκέλη. Τὸ ἓν τούτων ἀποτελοῦσιν αἱ περιπτώσεις καθ' ὧς ὁ τρισυλλαβικὸς νόμος φαίνεται παρασालευνόμενος, ὡσάκις διὰ παρεκτάσεων τῶν καταλήξεων αὐξηθῶσιν αἱ συλλαβαὶ τοῦ ρηματικοῦ τύπου, ὅτε ἡ φορεὺς τοῦ τόνου συλλαβὴ δυνατόν νὰ εἴναι ἡ τετάρτη ἀπὸ τοῦ τέλους. Τὸ ἕτερον σκέλος συνιστᾷ περιπτώσεις μαρτυρούμεναι κυρίως ἐκ βορείων ἰδιωμάτων, καθ' ὧς ὁ παραδεδομένος τονισμὸς πολλῶν ρηματικῶν τύπων διαταράσσεται, ἀνερχομένου τοῦ τόνου εἰς τὴν ἀρχικὴν συλλαβὴν ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀνωτέρω τῆς ἱστορικῶς τονιζομένης συλλαβῆς τοῦ τύπου καὶ τοῦτο κατὰ παράβασιν τοῦ πανελληνίου νόμου τοῦ περιορίζοντος τὸν τόνον εἰς τὰς τρεῖς τελευταίας συλλαβὰς τῆς λέξεως.

I

Τῆς πρώτης κατηγορίας τῶν περιπτώσεων δημιουργὸς αἰτία ὑπῆρξεν ἡ παρέκτασις *-νε* ἢ *-να*. Τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῆς ὁμοίας παρεκτάσεως ὠρισμένων ἀντωνυμιῶν τύπων, οἵτινες ἐγκλίνονται πρὸς προηγουμένην παροξύτονον λέξιν καὶ οὕτω παρατάσσονται τρεῖς ἄτονοι συλλαβαὶ μετὰ τὴν τονομένην. Καθ' ἃ δηλονότι ἐδίδαξεν ὁ Χατζιδάκις, ἐν *Einleitung* σ. 425, περιπτώσεις τονισμοῦ, οἷον τὸ *φόβο δωνε*, τὴ *δύχη δωνε*, τὰ *σπίτια δωνε*, *εἶδα τονε*, *ἀγάπα δωνε* ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου *ἔτρωγενε*, *ἐκάθεδωνε*, *κάνομενε*, *ποτίζομενε* κλπ. ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἀρχήν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς προελεύσεως τῆς παρεκτάσεως τῶν ἀντωνυμιῶν *τόνε*, *τήνε* ὁ Χατζιδάκις ἐδίδαξεν ἤδη, ἐνθ' ἂν. σ. 71, ὅτι αὗται προσέλαβον τὸ *ε* ἐκ προκλιτικῆς θέσεως, ἦτοι ὅτι ἐκ περιπτώσεων, οἷον τὸν *ἐγγνώριζες* — τὸν

1. Phonétique des parlers de Chio, Paris 1907, σ. 64 κέξ.

ἐγνωρίζεις, τῶν ἐδούλευα — τῶν ἐδουλεύω κλπ. ἐδημιουργήθησαν οἱ τύποι τότε, τήνε, τῶνε, οἷτινες ἐπιτασσόμενοι εἰς περιπτώσεις οἷαι αἱ ἀνωτέραι μνημονευθεῖσαι, δημιουργοῦσι σύστημα ἔχον τρεῖς ἀπὸ τοῦ τέλους συλλαβὰς ἀτόνους.

Περὶπτώσις διαταραχῆς τῆς τρισυλλαβίας προκύπτει καὶ ὅταν προπαροξύτονοι ρηματικοὶ τύποι προσλάβωσι παρέκτασιν -ν ε. Ὁ Χατζιδάκις¹ ἐδέχθη τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Α. Kuhn ἐν KZ 18 (1869) 332, καθ' ἣν ἀναλογικῶς πρὸς τύπους, οἷον λέγετε, λέγομε(ν) προσέλαβεν -ε καὶ τὸ γ' πληθ. πρόσωπον εἰς -ουν καὶ οὕτω προέκυψε ὁ τύπος λέγουνε². Ὁ Pernot³ δέχεται ὅτι τὴν ἐπέκτασιν εἰς -ε διηκόλυνε μὲν ἡ παρουσία τοῦ φθόγγου τούτου εἰς τὰ α' καὶ β' πληθ. πρόσωπα, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι τὸ -ε ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν του εἰς τὴν συνεκφορὰν τοῦ ῥήματος μεθ' ὠρισμένων ἀντωνυμιῶν ἀρχομένων ἀπὸ ε, οἷον (ἐ)τοῦτος, (ἐ)κεῖνος, (ἐ)μένα, (ἐ)σένα, ὅθεν ἀπεσπάσθη⁴.

Τὸ αὐτὸ τονικὸν ζήτημα δημιουργεῖ καὶ ἡ περίπτωσις καθ' ἣν προστίθεται εἰς τὸ τέλος μέσων καταλήξεων παρρωχημένων χρόνων ὡς παρέκτασις ἡ κατάληξις -α τῶν παρρωχημένων τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς, οἷον: ἐτρώγουμυνα, ἐδέρνουμυνα, ἐκείτουμυνα, κλπ., ἔτι δὲ καὶ ὅτε ἐνεργητικὰ περισπώμενα σχηματίζονται διαλεκτικῶς διὰ τῆς αὐτῆς καταλήξεως: ἀγάπουμυνα, ἐζήτουμυνα, ἐπέρνουμυνα κλπ. Ἡ εἰς -ε παρέκτασις τοῦ γ' πληθυντικοῦ προσώπου μεταδίδεται ἀναλογικῶς καὶ εἰς ἄλλα πρόσωπα λήγοντα εἰς -ν, οἷα τὸ α' πληθ. πάντων τῶν χρόνων καὶ τὸ γ' ἐνικ. τῶν παρρωχημένων, ἐκεῖθεν δὲ κατ' ἐπέκτασιν πολλάκις εἰς πάντα τὰ πρόσωπα ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἐν τῇ ἐνεργητικῇ φωνῇ λέγεται οὐ μόνον γράφουνε — ἐγράφανε, ἀλλὰ καὶ ἔγραφανε, γράφομενε — ἐγράφομενε, ἔτι δὲ καὶ γράφετενε κλπ., ἐν δὲ τῇ παθητικῇ οὐ μόνον ἀγαπειώντανε ἀλλὰ καὶ ἀγαπειώτανε, ἀγαπειώμαστανε, ἔτι δὲ καὶ ἀγαπειώσαστανε κλπ.

Ὅθεν σημεῖον ἐκκινήσεως τῆς παρεκτάσεως εἰς -νε εἶναι τὸ γ' πληθ. πρόσωπον, πολλὰ δὲ νεοελληνικὰ ἰδιώματα παρεκτείνουσιν ἔτι μόνον τὸ πρόσωπον τοῦτο. Ἡ προσθήκη τοῦ -ε εἰς τὸ εἰς -ν λήγον γ' πληθυντικὸν καὶ ἐντεῦθεν ἡ δημιουργία τῆς παρεκτάσεως -νε ἡνωεῖτο καὶ ἐκ τοῦ ὅτι διὰ τοῦ βραχυτέρου τύπου τῶν καταλήξεων τοῦ προσώπου τούτου, ἦτοι -ουν ἐν τῷ ἐνεστώτι καὶ -αν ἐν τοῖς παρρωχημένοις, ἐδημιουργεῖτο ἀνισοσυλλαβία ἐν ἀνα-

1. Ἐνθ' ἀν. σ. 110 καὶ «περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματικῆς τοῦ Ἑρωτοκρίτου» ἐν τῇ ἐκδ. Ξανθοῦδίδου σ. 466.

2. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην δέχεται καὶ ὁ Γ. Ἀναγνωστόπουλος, Ἀθηνᾶ 38 (1926) 173 σημ. 2.

3. Phonétique σ. 92.

4. Διὰ τοὺς παρεκτεταμένους ἀντωνυμικοὺς τύπους δέχεται τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Χατζιδάκι.

φορᾷ πρὸς τὰ α' καὶ β' πρόσωπα, ἥτις ἐξωμαλύνθη διὰ τῆς παρεκτάσεως. Οὕτως ἔναντι τοῦ γράφομε(ν) — γράφετε δημιουργεῖται ὡσαύτως τρισύλλαβον γράφουνε ἀντὶ γράφουν, ἔναντι τοῦ ἐγράφαμε(ν) — ἐγράφατε τετρασύλλαβον ἐγράφανε ἀντὶ ἔγραφαν, ἔναντι τοῦ ἐγράψαμε(εν) — ἐγράψατε τετρασύλλαβον ἐγράψανε ἀντὶ ἔγραψαν, ἔναντι τοῦ θὰ γράψωμε(ν) — θὰ γράψετε τρισύλλαβον θὰ γράψουνε ἀντὶ θὰ γράψουν κλπ. Τύποι, οἵοι ἐγράφανε, ἐγράψανε δὲν δημιουργοῦσι ζητήματα διὰ τὴν παροῦσαν ἔρευναν, διότι οὗτοι πρὸ τῆς προσλήψεως τῆς παρεκτάσεως εἶχον καταβιάσει τὸν τόνον εἰς τὴν παραλήγουσαν (ἐγράφαν — ἐγράψαν) διὰ νὰ τονισθῶσιν εἰς τὴν αὐτὴν, εἰς ἣν καὶ τὰ α' καὶ β' πληθυντικά συλλαβήν.

Εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἀμέσως δεχθὲν τὴν παρέκτασιν -νε εἶναι τὸ γ' ἐνικὸν τῶν παρωχημένων, διὰ τε τὴν συγγένειαν καὶ διότι καὶ τοῦτο διαλεκτικῶς ἔληγε πολλαχοῦ εἰς -ν. Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τῶν δλίγων δισυλλαβῶν τύπων, οἷον εἶχε(ν), εἶπε(ν), εἶδε(ν), βρῆκε(ν), ἦπие(ν) κ.τ.θ. ὁ ἐξομαλισμὸς κατὰ τὸ γ' πληθ. ἦτο εὐκόλος· εἶχεν-ε, εἶπεν-ε, εἶδεν-ε, βρῆκεν-ε, ἦπιεν-ε κ.τ.θ. Εἰς πάσας τὰς λοιπὰς δ' ὅμως περιπτώσεις τῶν βαρυντόνων τῆς ἐνεργητικῆς, διὰ τῆς προσθήκης τῆς παρεκτάσεως -νε εἰς τὸ γ' ἐνικόν, προκύπτει τονικὸν ζήτημα, διότι τὴν τονουμένην ἀκολουθοῦσι νῦν τρεῖς ἄτονοι συλλαβαί· ἔγραφενε, ἔλεγενε, ἔτρωγενε κλπ. Τὸ αὐτὸ ζήτημα δημιουργεῖται ὁσάκις καὶ ὅπου ἡ παρέκτασις -νε ἐπιδίδει εἰς τὸ ὁμοίως εἰς -ν πολλαχοῦ λήγον α' πληθυντικὸν ἢ ἐνίοτε καὶ εἰς τὸ β' πληθ., ὅπερ δέχεται ἑνιαχοῦ τὴν παρέκτασιν -νε ἀναλογικῶς πρὸς τὸ α' πληθυντικόν· γράφομενε, λέγομενε, τρώγομενε — γράφετενε, λέγετενε, τρώγετενε κλπ., ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τοὺς παρωχημένους ἐλέγαμενε, ἐφάγαμενε κλπ.

Εἰς τὴν μέσῃ καὶ παθητικῇ φωνῇ τῆς αὐτῆς συζυγίας αἱ προσωπικαὶ καταλήξεις τοῦ ἐνεστώτος δὲν προσφέρονται διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παρεκτάσεως -νε. Παρὰ ταῦτα ἐν Νάξῳ (Φιλότι) τὸ α' πληθ. πρόσωπον λήγον εἰς -μαστε παρεκτείνεται καὶ ἔχομεν λ.χ. ἐρχόμαστενε, ἔτι δὲ καὶ δευτέρον ἐρχόμαστενε καὶ γ' ἔρχονταινε. Πάντων τῶν προσώπων τούτων ὁ παρεσχηματισμένος τύπος ὀφείλεται εἰς ἀναλογικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιστοίχων προσώπων τοῦ παρατατικοῦ, ἔνθα ἡ ἐμφάνισις τῆς ἐπεκτάσεως εἶναι δεδικαιολογημένη. Ὁ ἀντίστοιχος τύπος τοῦ α' πληθ. τοῦ ἐνεστώτος ἐν Κρήτῃ εἶναι ἐρχομέστανε, παρεκταθεὶς ὡσαύτως κατὰ τὸ ἤρχομέστανε τοῦ παρατατικοῦ.

Τὰ γ' πληθυντικά πρόσωπα δ' ὅμως παρατατικοῦ καὶ ἀορίστου λήγοντα εἰς -α(ν), καθ' ἃ καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἐνεργητικά, παρεξετάθησαν πολλαχοῦ : ἐδένουνταν(ε), ἐγράφουνταν(ε), ἐβρέχουνταν(ε) — ἐδεθῆκαν(ε), ἐγραφήκαν(ε), ἐβραχῆκαν(ε).

Προκειμένου περὶ τοῦ παρατατικοῦ τῆς φωνῆς ταύτης αἱ ἐνδιαφέρουσαι περιπτώσεις ἐμφανίζονται πυκνότεραι ἢ ἀραιότεραι, ἀναλόγως τῶν συστημάτων, ἅτινα δημιουργοῦνται ἐκ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης ρυθμίσεως τῆς θέσεως

τοῦ τόνου. Δηλονότι ὁ παραδεδομένος τονισμός, οἷον *ἐγραφόμην, ἐγράφω, ἐγράφω, ἐγραφόμεθα* κλπ. ἐρρυθμίσθη διττῶς. Τοῦτο μὲν ἐπέδωκεν ὁ τονισμὸς τοῦ α' ἑνικ. καὶ ἐδημιουργήθη τὸ σύστημα *ἐγραφόμεν — ἐγραφόσουν — ἐγραφόταν — ἐγραφάσαστε*, τοῦτο δὲ ὁ τῶν β' καὶ γ' ἑνικ. καὶ ἐδημιουργήθη τὸ σύστημα *ἐγράφουμην — ἐγράφουσεν — ἐγράφου(ν)ταν — ἐγραφομέστα*. Εἰς ἀμφοτέρω τὰ συστήματα τὸ γ' πληθ. πρόσωπον ἔληγεν εἰς -αν, ἐτονίζετο δ' ὅμως ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐπὶ τῆς προπαραληγούσης, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐπὶ τῆς παραληγούσης : *ἐγράφονταν, ἐγραφόνταν*.

Εἰς ὅσα ἰδιώματα ἐκράτησε τὸ δεύτερον σύστημα διὰ τῆς παρεκτάσεως δοκιμάζεται ἡ ἰσχὺς τῆς τρισυλλαβίας εἰς ὅλα τὰ πρόσωπα τοῦ ἑνικοῦ καὶ εἰς τὰ δύο τουλάχιστον (α' καὶ γ') τοῦ πληθυντικοῦ : *ἤρχομουνε — ἤρχουσουνε — ἤρχετονε — ἤρχομεστανε — ἤρχεστε — ἤρχουντανε*. Ἀντιθέτως ἐκεῖ ἔνθα κρατεῖ τὸ πρῶτον σύστημα ἐνδιαφέρουσι μόνον αἱ περιπτώσεις τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ : *ἐρχόμαστανε — ἐρχόσαστανε — ἐρχόντουσανε*.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ παρεκτασις ἐκίνησεν ἀπὸ τοῦ γ' πληθ. προσώπου *ἐγράφονταν ἢ ἐγραφόνταν — ἐγράφουνταν ἢ ἐγραφόντανε*, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὸ γ' ἑνικ., ὅπερ ἑνιαχοῦ ἔληξεν ὁμοίως τῷ γ' πληθυντικῷ. Τὸ α' πληθ. ἔλαβε τὴν παρεκτασιν διὰ τὸ ληκτικὸν -ν *ἐγράφομεστανε, ἐγραφόμαστανε*, τὸ δὲ β' πληθ. ἐν Νάξῳ *ἐγραφόσαστανε* ἀναλογικῶς πρὸς τὸ α'. Τέλος τὸ α' ἑνικ. παρεξετάθη, διότι ἔληγεν εἰς -ουν καὶ παρῆγεν ἐντύπωσιν γ' πληθ. : *ἐγράφουμην — ἐγραφόμουν, ἐγράφουμουνε — ἐγράφουμουνα, ἐγραφόμουνε — ἐγραφόμουνα, τὸ δὲ β' διότι ἀναλογικῶς πρὸς τὸ α' ἔληξεν ὡσαύτως εἰς -ουν : ἐγράφουσεν — ἐγραφόσουν, ἐγράφουσουνε — ἐγράφουσουνα, ἐγραφόσουνε — ἐγραφόσουνα*.

Οἱ τύποι τοῦ μέσου καὶ παθητικοῦ ἀορίστου (-ην, -θην) εἰς -ηκα καὶ -τηκα ἐμφανίζουσιν ὡσαύτως ἰδιωματικῶς τὴν ἀπὸ τοῦ γ' πληθ. προσώπου ὀρηθηθεῖσαν παρέκτασιν εἰς τὸ γ' ἑνικ. : *ἐβράχηνε, ἐγράφηκενε* καὶ εἰς τὸ α' πληθ. : *ἐβραχήμενε, ἐγραφήκαμενε*, ἐνίοτε δὲ (Νάξος) καὶ εἰς τὸ β' πληθ. : *ἐβραχήμενε, ἐγραφήκαμενε*.

Εἰς τὴν συζυγίαν τῶν περισπωμένων ρημάτων ἡ τάξις τῶν εἰς -άω καὶ ἡ τάξις τῶν εἰς -έω ἐμφανίζουσι κοινὰς περιπτώσεις διαταραχῆς τῆς τρισυλλαβίας. Καὶ ἐν τούτοις δηλαδὴ ἡ παρέκτασις ἐμφανίζεται πρῶτον εἰς τὸ γ' πληθ. ἀρκτικῶν καὶ παρφημένων, ἀπὸ τούτου δὲ εἰς τὸ γ' ἑνικ. καὶ εἰς ἄλλα τινὰ πρόσωπα, ὧν ἡ κατάληξις ἔληγεν ἢ ἔληξεν εἰς -ν. Αἱ περιπτώσεις παρεκτάσεων προκαλοῦσιν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν παρούσαν ἔρευναν μόνον ὅταν πρόκειται περὶ τύπων τονιζομένων εἰς τὴν προπαραλήγουσαν, ὅτε, σὺν τῇ προσθήκῃ τῆς παρεκτάσεως, ὁ τύπος ἐμφανίζει μετὰ τὴν τονουμένην συλλαβὴν τρεῖς ἀτόνους.

Ὅθεν ἐκ τῶν ἐνεργητικῶν περισπωμένων ἐνδιαφέρει, ὅτε παρεκτείνεται, τὸ α' ἑνικ. τοῦ παρτατικοῦ, ὅπερ ἑνιαχοῦ σχηματίζεται διὰ τῆς μέσης

καταλήξως -ουμουν καὶ παρεκτείνεται διὰ τοῦ -ε ἢ καὶ διὰ τοῦ -α : ἀγά-
 πουμενε καὶ ἀγάπουμενα, ἐπερπάτουμενε καὶ ἐπερπάτουμενα. Ἐπίσης
 τὸ α' πληθυντικὸν τοῦ αὐτοῦ χρόνου : ἀγαπούσαμενε, ἐπερπατούσαμενε καὶ
 β' πληθ. (Νάξος) : ἀγαπούσατενε, ἐπερπατούσατενε. Ἐκ τοῦ ἀορίστου, τρεῖς
 μετὰ τὴν τονουμένην συλλαβὰς ἐμφανίζουσι τὸ γ' ἑνικ. ἀγάπησενε καὶ ἐπερ-
 πάτησενε καὶ τὸ α' πληθ. ἀγαπήσαμενε, ἐπερπατήσαμενε, ἔτι δ' ἑνιαχοῦ
 (Νάξος) καὶ τὸ β' πληθ. : ἀγαπήσετενε, ἐπερπατήσετενε.

Τῆς δὲ παθητικῆς φωνῆς τῶν περισπωμένων ρημάτων ἐνδιαφέρουσιν αἱ
 περιπτώσεις τοῦ α' πληθ. προσώπου τοῦ ἐνεστώτος : ἀγαπειούμασενε, βα-
 ρειούμασενε, ἑνιαχοῦ δὲ καὶ τοῦ β' πληθ. ἀγαπειούσατενε, κοιμούμασενε,
 ἀντιστοίχως δὲ καὶ τὰ α' καὶ β' πληθ. τοῦ παρατατικῆς, ἥτοι ἀγαπειούμα-
 στενε, ἐκοιμούμασενε — ἀγαπειούσατενε, ἐκοιμούσατενε. Τέλος ὁ παθητικὸς
 ἀόριστος παρέχει ἰδιωματικῶς τὰς ἐνδιαφερούσας τὴν παρούσαν ἔρευναν περι-
 πτώσεις γ' ἑνικ. ἀγαπήθηκενε, ἐκοιμήθηκενε καὶ α' πληθ. ἀγαπηθήκαμενε,
 ἐκοιμηθήκαμενε, ἔτι δὲ καὶ τὸ β' πληθ. ἀγαπηθήκετενε, ἐκοιμηθήκετενε.

Ἐκ τῆς ἐπιχειρηθείσης θεωρητικῆς ἀναπτύξεως περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν
 ὦν ἐπέδωκεν ἡ παρέκτασις -νε εἰς τὸ σύστημα τοῦ νεοελληνικοῦ ρήματος, ἀπε-
 δείχθη ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις, ἕνεκα τῆς παρεκτάσεως ταύτης, δημιουργ-
 γεῖται μετὰ τὴν τονουμένην σύστημα τριῶν ἀτόνων συλλαβῶν. Ἡ αὕτη ἀνω-
 μαλία προκύπτει καὶ ὁσάκις ἡ παρέκτασις ἐμφανίζει τὸν τύπον -να, τοῦ τελι-
 κοῦ -α ἀντιπροσωπεύοντος προσωπικὴν κατάληξιν τῶν παρῳχημένων τῆς
 ἐνεργητικῆς, ἥτις πολλάκις προστίθεται εἰς παθητικούς τύπους. Τοῦτο βεβαίως
 δὲν εἶναι σύμφωνον πρὸς τὸ παραδεδομένον τονικὸν σύστημα, ὅπερ ἐπιβάλ-
 λει περιορισμὸν τοῦ τόνου εἰς τὰς τρεῖς τελευταίας συλλαβὰς τῆς λέξεως.

Πρὸς ἄρσιν τῆς προκυπτούσης ταύτης τονικῆς ἀνωμαλίας ἡ γλῶσσα
 ἀντέδρασε δι' ὧν διέθετε μέσων. Ἦσαν δὲ κυρίως τὰ μέσα ταῦτα δύο. Ἐν
 πρώτοις ἠδύνατο νὰ μετακινήσῃ τὸν τόνον κατὰ μίαν συλλαβὴν πρὸς τὸ τέλος,
 ἵνα οὕτως ὁ διὰ τῆς παρεκτάσεως δημιουργούμενος νέος τύπος ἐμπέσῃ εἰς τὴν
 δικαιοδοσίαν τοῦ τρισυλλαβικοῦ τονισμοῦ. Τοιαύτην τινὰ περίπτωσιν σημειοῖ
 ὁ Pernot ἐκ Χίου¹, παρατιθέμενος τύπους, οἷον *θεριζόμενε* ἀντὶ *θερίζο-
 μενε* ἥτοι *θερίζομεν* καὶ *λεόμενε*² ἀντὶ *λέομενε* ἥτοι *λέγομεν*³.

1. Phonétique σ. 64 (premier cas).

2. Ὁ Pernot τὸν τύπον *λεόμενε* δὲν θεωρεῖ ἀπολύτως εὐκρινῇ, ἕνεκα τοῦ δυνα-
 τοῦ τῆς φωνητικῆς ἐξελίξεως τοῦ συστήματος εὐ τῶν ἀρχαίων συλλαβῶν εἰς εὐ. Εἰς
 τοιαύτην τινὰ ἐξέλιξιν ὀφείλεται πιθανῶς καὶ ὁ παράλληλος τύπος *λεόμενὲ*, ὃν ὡσαύ-
 τως μαρτυρεῖ οὗτος.

3. Πρὸς τὸν τονισμὸν τοῦτον δύναται νὰ παραβληθῇ ἀνάλογός τις ἐκ Καππα-
 δοκίας, οἷον *(ἐ)δέκεν το*, *φκιορώσεν τα* μαρτυρούμενος ὑπὸ τοῦ Dawkins, Modern
 Greek, σ. 138 (§ 222). Πιθανῶς δ' ὅμως ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ μετατονισμοῦ

Ὁ ἄλλος τρόπος διευθετήσεως τῆς προκυπτούσης τονικῆς ἀνωμαλίας ἦτο ἡ, ἀπὸ ἀπόψεως τονισμοῦ, ἀντιμετώπισις τῆς παρεκτάσεως -νε ὡς στοιχείου αὐτοτελοῦς, ἐγκλινομένου εἰς τὸν ρηματικὸν τύπον. Εἰς δημιουργίαν τοιοῦτου αἰσθήματος συνεβάλλετο καὶ ἡ παράλληλος ἐν τῷ αὐτῷ ἰδιώματι χρῆσις τῶν ἄνευ παρεκτάσεως τύπων¹.

Εἰς πολλὰ νότια ἰδιώματα τὸ αἶσθημα τοῦτο ἐνίσχυνεν ἡ ἐπιχωριάζουσα συντακτικὴ ἐκφορά, καθ' ἣν εἰς τὸ ρῆμα ἐπιτάσσεται ἐγκλιτικὸς ἀντωνυμικὸς τύπος, ἥτοι τὸ αἶσθημα συνεδύαζε περιπτώσεις, οἷον *ἔγραφέ μου - γράφετέ με κλπ.* πρὸς περιπτώσεις, οἷον *ἔγραφενε, ἔγραψενε, ἔλεγενε, ἔδωκενε, ἤρχου-μουνε κλπ.* Τοῦτο ὠδήγησεν ὥστε ὁ τονισμὸς παρεκτεταμένων τύπων, οἷον *γράφομενε, ἔγραφενε, ἐγράφαμενε, ἔγραψενε, ἐγράψαμενε κλπ.* νὰ ρυθμισθῇ δι' ἀναπτύξεως δευτερεύοντος τόνου, ἐφ' ἧς συλλαβῆς ἀνεπτύσσεται ἐγκλιτικὸς τόνος ὁσάκις τοῦ ρήματος ἐπετάσσεται ἐγκλινομένη ἐπ' αὐτοῦ ἀντωνυμία. Ἐντεῦθεν οἱ συνήθεις εἰς πολλὰ νότια ἰδιώματα παρεκτεταμένοι τύποι μετὰ διπλοῦ τονισμοῦ, οἷον *γράφομενε, ἔγραφενε, ἐγράφαμενε, ἔγραψαμενε κλπ.* ἐλέγχοντες τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασι τούτοις ἀδιατάρακτον ἰσχὺν τοῦ παραδεδομένου τονισμοῦ².

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἄλλως τε ἐρρυθμίσθη εἰς τὰ ἰδιώματα ταῦτα καὶ ἡ ἐγκλισις τῶν παρεκτεταμένων ἀντωνυμικῶν τύπων ἐπιφερομένων τῷ ρήματι, οἵτινες, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, ἔθετον καὶ οὔτοι ὑπὸ κρίσιν τὸν τρισυλλαβικὸν τονισμὸν. Δηλονότι ὅπως τονίζονται τύποι, οἷον *γράφετέ μου - γράφετέ με κλπ.* τονίζονται καὶ τύποι *γράψε τόνε, γράφε τῶνε, γράψε τήνε κλπ.* Οὕτω δὲ ρυθμίζονται κατὰ τὸν τονισμὸν καὶ συστήματα, ὧν τοῦ παρεκτεταμένου ἀντωνυμικοῦ τύπου δὲν προηγεῖται ρηματικὸς τύπος, ἀλλὰ λ.χ. ὄνομα, οὐσιαστικὸν ἢ ἐπίθετον, ὡς εἰς περιπτώσεις, οἷον *φίλοι τῶνε, ἀνθρώποι τῶνε κλπ.*

Ἡ τοιαύτη ἀναλογικὴ ρύθμισις παρεκτεταμένων τύπων προεφύλαξε μὲν τὴν ἰσχὺν τοῦ τρισυλλαβικοῦ τονισμοῦ, ἀλλὰ συγχρόνως προουκάλεσε τὴν μετακίνησιν τοῦ τόνου ἀπὸ τῆς ἱστορικῶς τονουμένης συλλαβῆς, ὁσάκις ἐπεκράτησεν ὁ δευτερεύων οὗτος τόνος, ὁ δὲ παραδεδομένος ἐσιγήθη· *ἐλεγαμένε, εἰπαμένε, ἐγραφένε κλπ.* Ἐπίσης ἡ ἐπικράτησις τοῦ δευτερεύοντος τόνου,

διὰ τὴν ἀκολουθοῦσαν ἀντωνυμίαν (*ἔδεκεν - ἐδέκεν*), ἀλλὰ περὶ ἀναλογικῆς ἐπεκτάσεως τοῦ τονισμοῦ τοῦ πληθυντικοῦ εἰς τὸν ἐνικόν: (*ἐ*)δέκα, (*ἐ*)δέκες, (*ἐ*)δέκε κατὰ τὰ (*ἐ*)δέκαμεν, (*ἐ*)δέκατε, (*ἐ*)δέκαν, γνωστῆς καὶ ἄλλοθεν· πβ. Γ. Χατζιδάκιαν ΜΝΕ 2, 88 κξς., Α. Τhumb, Ἀθηνά 3 (1891) 111, Ν. Ἀνδριώτην, Ἀθηνά 42 (1930), σ. 151, 164 κλπ.

1. Εἰκόνα τῆς πάλης πρὸς ἐπικράτησιν μεταξὺ παρεκτεταμένων καὶ μὴ τύπων παρέχει λ.χ. τὸ ἰδιώμα τῆς Κιμῶλου· ἰδ. Ι. Βογιατζίδην, Ἀθηνά 37 (1925) 139.

2. Ἡδὴ ἐν τῷ Ἀκριτικῷ ἔπει (Ὁξφόρδης) μαρτυροῦνται τύποι *χάνομενε - χάνετένε - ἔχανένε - ἔχασένε*· ἰδ. P e r n o t, Morphologie des parlers de Chio, Paris 1946, σ. 409.

εἰς ἃς περιπτώσεις τὸν εἰς τὴν παραλήγουσαν τονιζόμενον ρηματικὸν τύπον ἀκολουθεῖ παρεκτεταμένη διὰ τοῦ -νε ἀντωνυμία, μετέτρεψεν εἰς προκλιτικὸν τοὺς προηγουμένους ρηματικοὺς τύπους: *ἔπηρε δῆνε, ἔδωκα δῶνε, φερε τόνε, δειρε τήνε, δειξε τῶνε* κλπ. Ὡσαύτως ὀνόματα τονιζόμενα εἰς τὴν παραλήγουσαν καὶ συντασσόμενα μετὰ παρεκτεταμένης διὰ τοῦ -νε ἀντωνυμίας κατὰ γενικήν, δι' ἐπικρατήσεως τοῦ τόνου τοῦ ἐγκλιτικοῦ ἀπέβαλον τὸν παραδεδομένον τονισμόν καταστάντα ἀπλᾶ προκλιτικά: *ἄθρωποι τῶνε, γεροντοί τῶνε, φίλοι τῶνε, δούλοι τῶνε* κλπ.

Κατ' ἄλλην τινὰ ἀναλογίαν εἰς ὠρισμένα ἰδιώματα οἱ παρεκτεταμένοι διὰ τοῦ -νε, -να ρηματικοὶ τύποι δὲν ἀναπτύσσουσι τὸν δεύτερον τόνον ἐπὶ τῆς παραληγούσης, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ληγούσης: *ἠλέγαμεν^ε, ἔγραφε^ν, ἐκολυμπούσαμεν^ε* κλπ.¹ Ὁ δευτερεύων τόνος ἐπὶ τῆς ληγούσης δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἐνέχων τὴν σημασίαν ἐνισχύσεως τῆς παρουσίας τῆς ἐπεκτάσεως -νε, ἀσταθοῦς ἄλλωστε καὶ συχνάκις παραλειπομένης κανονικῶς δὲ συγχωνευομένης μετὰ τῶν ἀρκτικῶν φωνηέντων ἀκολουθουσῶν λέξεων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ τόνος τῆς παρεκτάσεως -νε ἐνταῦθα πλησιάζει κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὸν ἐνιαχοῦ μαρτυρούμενον καὶ ἐνέχοντα σημασίαν δειξεῶς τόνον τῆς παρεκτάσεως -νε τῶν δεικτικῶν ἀντωνυμιῶν.

Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἀντωνυμίαι εἶναι κυρίως αἱ *ἐκεῖνος* καὶ *(ἐ)τοῦτος*. Αὗται ἐν Κρήτῃ κ.ἄ. δέχονται ἐνεχούσας σημασίαν δειξεῶς καὶ κατὰ ταῦτα ἐμφαντικῶς τονιζόμενας παρεκτάσεις εἰς -ε ἢ -α², δημιουργουμένων οὕτω τύπων, οἷον *τοῦτοσδὰ, ἐκεῖνοσδὰ, ἐκεῖνοσγὰ, ἐκεῖνοσέ, ἐκείνου^νε, ἐτούτοσέ, ἐτούτου^νε* κλπ. Εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν μετὰ διπλοῦ τονισμοῦ ἀντωνυμικῶν τούτων τύπων ἐβοήθησαν συγγενεῖς ἐννοιολογικῶς ἐκφράσεις, φυσικοὶ φορεῖς δύο τόνων, τοῦ τύπου *τοῦτος* ³*δῶ, αὐτὸς ἐκεῖ* κλπ. Παράλληλοι δὲ τούτοις ἐκφράσεις μετ' ἄλλου τονικοῦ σχήματος, τοῦ τύπου *ἐκεῖνος ἐκεῖ, (ἐ)τοῦτος ἐδῶ* ἐβοήθησαν τὸν τό γε νῦν ἔχον μόνον ἐκ Δυτικῆς Κρήτης (Ρέθυμνον) γνωστόν μοι τύπον ὑπερεμφαντικῶν ἀντωνυμιῶν, οἷον *ἐκεῖνοσηγέ, ἐκείνουσηγέ...*, *ἐτούτοσηγέ, ἐτούτουσηγέ*³..., ὧν τὸ ληκτικὸν -ηγέ φαίνεται ὅτι ἀπεσπλάσθη ἀπὸ τοῦ θηλυκοῦ *ἐκείνη-ε - ἐκείνη-γ-ε - ἐκείνη-γέ - ἐκείν-ηγέ*.

1. Ὁ τονισμὸς οὗτος τυγχάνει μοι γνωστὸς ἐκ Δ. Κρήτης, χωρίων τινῶν τῆς Νάξου καὶ ἐκ Μυκόνου.

2. Iß. K. Dieterich, Südl. Sporaden, στ. 118-119, Σ. Κυριακίδην, Λαογραφία 2 (1910), 431-432, Μ. Λιουδάκη, Ἐπετ. Κρητικῶν Σπουδῶν 1 (1938) 421 κεξ., Γ. Ἀναγνωστόπουλον, Ἀθηνᾶ 38 (1926) 169-170.

3. Παρατιθέμεθα ἐνταῦθα τὸν πλήρη τύπον τῶν ἐμφαντικῶν τούτων ἀντωνυμιῶν: Ἀρσενικόν: *ἐκεῖνοσηγέ - ἐκείνουσηγέ - ἐκεῖνοσηγέ*. Πληθ. *ἐκείνουσηγέ - ἐκείνωνσηγέ - ἐκείνουσηγέ*. Ἐτούτοσηγέ - ἐτούτουσηγέ - ἐτούτοσηγέ. Πληθ. *ἐτούτουσηγέ - ἐτούτωνσηγέ - ἐτούτουσηγέ*. Θηλυκόν: *ἐκείνησηγέ - ἐκείνησηγέ - ἐκείνησηγέ*. Πληθ. *ἐκείνησηγέ - ἐκείνωνσηγέ - ἐκείνησηγέ*. Ἐτούτησηγέ - ἐτούτῃσηγέ - ἐτούτῃσηγέ. Πληθ. *ἐτούτῃσηγέ - ἐτούτωνσηγέ - ἐτούτῃσηγέ*. Οὐδέτερον: *ἐτούτοσηγέ - ἐτούτουσηγέ*. Πληθ. *ἐτούτῃσηγέ - ἐτούτωνσηγέ*.

Πιστεύομεν ὅτι καθ' ἃ ἀλλαχοῦ τὰ τοῦ τονισμοῦ τῶν ἐπιτασσομένων τῷ ρήματι ἐγκλιτικῶν ἀντωνυμιῶν ἐπεβλήθησαν εἰς τὰ τοῦ τονισμοῦ τῶν παρεκτεταμένων ρηματικῶν τύπων οὕτω καὶ ἐνταῦθα οἱ παρεκτεταμένοι ὑπερεμφαντικοὶ ἀντωνυμικοὶ τύποι ἐπέδρασαν ἀναλογικῶς, ὥστε νὰ τονισθῶσιν ὁμοίως τούτοις ἐπὶ τῆς ληγούσης οἱ παρεκτεταμένοι ρηματικοὶ τύποι. Αἰτία πιθανῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῷ αἰσθηματι τῶν λαλούντων δημιουργία τῆς ἐντυπώσεως ὅτι ἡ παρέκτασις *-νε* χρησιμοποιεῖται διὰ νὰ δηλώσῃ σαφέστερον τὸ ἀντωνυμικὸν στοιχεῖον τοῦ ρηματικοῦ τύπου. Ἡ ἀνάπτυξις τοιούτου αἰσθήματος ἐβοήθησεν, ἵνα τονισθῶσιν ἐπὶ τῆς ληγούσης οἱ διὰ τῆς παρεκτάσεως *-νε* δυσεξοικονόμητοι τονικῶς καθιστάμενοι ρηματικοὶ τύποι.

Νοεῖται ὅτι καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ περιπτώσει ἡ τονικὴ ἀναλογία ἦλθεν ἐπὶ τοὺς ρηματικούς τύπους διὰ τῶν ὁμοιοτρόπως τονισθεῖσων συνημμένων τῷ ρήματι ἀντωνυμιῶν τοῦ τύπου *τονε, τηνε, τῶνε* κλπ., αἵτινες πρῶτον ἐτονίσθησαν ἀναλογικῶς *φέρε τονε, πᾶρε τηνε*, ἀντὶ *φέρε τόνε, πᾶρε τήνε* κλπ. κατὰ ταῦτα δὲ καὶ *ἤλεγενε, ἔγραφενε* κλπ. ἀντὶ *ἤλεγνε, ἔγραφνε* κλπ. Ὅπως δ' ἄλλαχοῦ κατὰ τὰ *φέρε τόνε, πᾶρε τήνε* ἐρρυθμίσθη καὶ τὸ σχῆμα *γερόντοι τῶνε, φίλοι τῶνε*, κλπ., οὕτω καὶ κατὰ τὰ *φέρε τονε, δῶσε τῶνε* ἐλέχθη καὶ *γερόντοι τῶνε, φίλοι τῶνε*, ἐν οἷς φαίνονται ἰσχύοντα τὰ τῆς παλαιᾶς ἐγκλίσεως τοῦ τύπου *φίλος ἐστί, ἄλλων τινῶν* κλπ. Διὰ τῆς ἀναλογικῆς ταύτης ρυθμίσεως ἐπιτυγχάνεται ἐν τῷ συστήματι τῆς ἀντωνυμίας καὶ τοῦ ρήματος νέος τονικὸς ρυθμὸς ἀντίθετος πρὸς τὰ καθόλου ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ κρατοῦντα. Ἀποκείται εἰς τὴν πειραματικὴν ἔρευναν νὰ καταδείξῃ τὴν φύσιν τοῦ ληκτικοῦ τούτου τόνου τῶν ρηματικῶν τύπων, ὅστις πάντως δὲν ἔχει πλέον τὴν ἰσχὴν τῶν προτύπων του καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται περισσότερον μουσικὸς παρὰ δυναμικὸς ¹.

Ἡ δημιουργήσασα τὴν ἀναγκαιότητα τῆς τονικῆς μεταρρυθμίσεως παρέκτασις *-νε* τῶν ρηματικῶν τύπων ὠδήγησεν εἰς τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα παρεκκλίνοντα τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως τονισμόν. Τὸ αἰσθημα συνῆψε τὴν παρέκτασιν *-νε -να* τῶν ρημάτων πρὸν τὴν παρέκτασιν *-νε -να* τῶν ἀντωνυμιῶν. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ὁ περὶ οὗ πρόκειται τονισμὸς τῶν ρημάτων ἐπιτυγχάνεται μόνον ὁσάκις πρόκειται περὶ τῆς παρεκτάσεως *-νε -να* καὶ ἀκολουθεῖ πάντοτε τὸν τρόπον καθ' ὃν τονίζονται αἱ διὰ τῆς παρεκτάσεως *-νε* ἀντωνυμίαι αἱ ἐπιτασσομέναι ρηματικῶν τύπων.

Εἰς πᾶσαν ἄλλην περίπτωσιν ὁ παραδεδομένος τονικὸς ρυθμὸς δὲν παραβαίνεται, ὥς ἀποδεικνύει καὶ ὁ τονισμὸς τοῦ *α'* πληθ. προσώπου ἐνεστώτος καὶ παρατατικοῦ τῆς μέσης φωνῆς τοῦ τύπου *γράφομεστα, ἐγράφομεστα*. Ἐν τῷ προσώπῳ τούτῳ ὁ τόνος ἀνεβιβάσθη ἀναλογικῶς διὰ νὰ συμφωνήσῃ πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ πρόσωπα, τὰ τονιζόμενα εἰς τὴν ἀρκτικὴν συλλαβὴν.

1. Ἰδ. L. Roussel, Contes de Mycono, Léopol 1929, σ. 166-167.

Ἄν ἡ παρέκτασις -νε δὲν ἦτο ἡ ρυθμίζουσα τὸ τονικὸν σχῆμα θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν *γράφομεσά, ἐγράφομεσά*, ὅπου ἔχομεν *γράφομενέ, ἐγράφομενέ*. Ἀπὸ τοῦ τύπου τούτου *γράφομεστα* προέκυψεν ὁ *γράφομεστανε*, διότι ἂν ἡ παρέκτασις -νε προσετίθεται πρὸ τοῦ ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόνου θὰ προέκυπτεν ὁ ἀναμενόμενος τύπος *γραφόμεστανε*, ὅστις θὰ ἠδύνατο μὲν νὰ δώσῃ τὸ *γράφομεστανέ*, ἀλλ' οὐχὶ τὸ *γράφομεστανε*. Ὅτε τὸ *γραφόμεστα* ἐγένετο *γράφομεστα* ἠκολούθησε τὸ σχῆμα *ἔδειρέ τον*, παρεξέταθη δὲ εἰς *γράφομεστανε* καθ' ἃ καὶ *ἔδειρέ τονε* ἄνευ συνεπειῶν διὰ τὴν τρισυλλαβίαν¹.

Ἐκ τῆς ἐπιχειρηθείσης διεξοδικῆς ἀναπτύξεως ἀπεδείχθη, νομίζομεν, ὅτι δσάκις εἰς τὰ ἰδιώματα τῆς νοτίου Ἑλληνικῆς δημιουργεῖται περίπτωσις καθ' ἣν τὴν τονουμένην συλλαβὴν ἀκολουθοῦσιν ἐπέκεινα τῶν δύο ἄττοι, ἡ ρύθμισις τοῦ τόνου ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὰ παραδεδομένα τονικά σχήματα. Συνήθως τὸ πρᾶγμα θεραπεύεται κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ σχῆμα τῆς ἐγκλίσεως τοῦ τόνου, ὅτε ὁ ἀναπτυσσόμενος δευτερεύων τόνος διατίθεται ὁμοίως τῷ ἐγκλιτικῷ. Ὅσάκις δ' ὅμως κατισχύσουσι λόγοι ἐμφαντικοί, ἦτοι δσάκις τὴν ρύθμισιν τοῦ τόνου κανονίζει ἡ ἀναλογία πρὸς ἀντωνυμικοὺς τύπους τονιζομένους ἐπὶ τῆς ληγούσης διὰ τὴν δεῖξιν², τότε ὁ ἔχων ἀνάγκην ρυθμίσεως τύπος λαμβάνει τὸν δευτερεύοντα τόνον ἐπὶ τῆς ληγούσης.

Σημαίνει πᾶντα ταῦτα ὅτι ὁ πανάρχαιος ἑλληνικὸς νόμος τῆς τρισυλλαβίας ἢ τριχρονίας ἐξακολουθεῖ ἰσχύων μέχρι σήμερον; Πᾶν ἄλλο. Ἀφ' ἧς ἐν τῇ γλώσσῃ ἐξέλιπεν ἡ προσωδία, οὗτος δὲν εἶχε πλέον οὐσιαστικὸν λόγον ὑπάρξεως. Ἀπλῶς ἐξηκολούθησαν χρησιμοποιούμενα ἐν τῇ γλώσσῃ τὰ τονικά σχήματα ἅτινα εἶχεν ἐπιβάλλει ἡ ἰσχὺς τοῦ τρισυλλαβικοῦ νόμου, δι' ὑποτάξεως τοῦ τόνου εἰς τὸν ρυθμόν. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ ὁ ρυθμὸς ὑποτάσσεται εἰς τὸν τόνον, ὅστις πλέον διέπει τὴν προφορὰν καὶ ἐπιβάλλει τὰ σχήματά του, ἦτοι οὐχὶ πλέον προσωδιακοὺς, ἀλλὰ τονικοὺς δακτύλους: ἂν θρῶ *προς*, τονικοὺς τροχαίους: *λό γος*, τονικοὺς ἰάμβους: *δι πλός*, τονικοὺς ἀναπαίστους: *περπα τῷ κλπ.*³. Τὰ τονικά ταῦτα σχήματα εἶχεν ἐπιβάλλει τὸ πάλοι ἡ προσωδία, διετήρησε δὲ καὶ ἡ νέα προφορὰ, διότι ὁ συνυπάρχων μετὰ τοῦ μουσικοῦ δυναμικὸς τόνος ὑπερίσχυσεν ἁπλῶς τοῦ μουσικοῦ χωρὶς ἡ θέσις

1. Ἀρχικὸς τύπος *γράφομεστα* προϋποτίθεται καὶ διὰ τὸν διὰ κατισχύσεως τοῦ δευτερεύοντος τόνου προσελθόντα τύπον *γραφόμεστα*, ἐν χορῇ ἐν τῇ κατωῖταλικῇ διαλέκτῳ τῆς Ἀπουλίας' πβ. κατωτέρω σ. 459.

2. Πβ. ἀνωτέρω σ. 446.

3. Περὶ τῶν τονικῶν σχημάτων καὶ τῶν καθόλου ρυθμικῶν τάσεων τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἰδ. τὴν ἀξιόλογον πραγματείαν τοῦ καθηγητοῦ A. Mirambel, *Essai sur l'accent néo-grec et la tendance rythmique de la langue*, *Revue des études Balkaniques* 1 (1934/5) 140 κξξ.

τοῦ τόνου ἐν τῇ λέξει νὰ μεταβληθῇ. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ καθόλου συντηρητικὴ παράδοσις τῆς γλώσσης καὶ ἡ διατήρησις σχεδὸν ἀμεταβλήτου τῆς ἀρχαίας μορφολογίας. Παρὰ πάντα ταῦτα δ' ὅμως ἡ γλῶσσα φέρεται, ὅταν προκύψῃ ἀνάγκη, πρὸς δημιουργίαν καὶ νέων τονικῶν σχημάτων.

II

Τὰ ἀνωτέρω συναχθέντα συμπεράσματα περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ τονισμοῦ ἀνατρέπονται ἐνίοτε, ὁσάκις διὰ ψυχολογικοὺς λόγους δημιουργεῖται ἀπόκλισις ἀπὸ τῆς φυσικῆς καὶ ἀβιάστου προφορᾶς. Εἰς τοῦτο συντελοῦσι συχνάκις ἰσχυρῶς τονιζόμενοι τρόποι ἐκφορᾶς τῆς ἀρνήσεως, τῆς ἀπαγορεύσεως, τῆς προσταγῆς, τῆς ἐπικλήσεως καὶ γενικῶς ἐννοίας, εἰς ἣν ὁ λαῶν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπιμείνῃ ὅλως ἰδιαιτέρως.

Ὁ Pernot¹ ἀναφέρει ὅτι εἰς τὴν ἐκφορὰν *πέτε μου το* οἱ χρησιμοποιοῦντες ταύτην λογοτέχνηαι δὲν σημειοῦσι δευτερεύοντα τόνον, ὅτι δ' ἐπίσης καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἀντελήφθη ἐν Ἀθήναις διὰ τῆς ἀκοῆς τὴν ὑπαρξίν τούτου. Ἄν ἐν τῇ γραφῇ δὲν σημειοῦται δευτερεύων τόνος ἐπὶ τοῦ *μου* τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι καὶ δὲν ὑπάρχει οὗτος, διότι, ὥς γνωστόν, ἐν τῇ γραφῇ τῆς νέας Ἑλληνικῆς δὲν τηροῦνται μετ' αὐστηρότητος τὰ τῆς παραδόσεως περὶ τῶν ἐγκλιτικῶν τόνων. Ἡ μαρτυρία δὲ πάλιν τοῦ ἰδίου ὅτι δὲν ἤκουσε τὸν δευτερεύοντα τόνον, μαρτυρία λίαν ἐξησχημένου περὶ τὰ τοιαῦτα ἐπιστημονικοῦ ὠτός, ἔχει τὴν ἀξίαν τῆς ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἡ φράσις ἐξηνέχθη μετ' ἐμφάσεως. Ἐπίσης διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Pernot ἀναφερομένην² φράσιν *ὦρα καλὴ* ἐκ Βολισσοῦ τῆς Χίου μεθ' ἐνὸς μόνου τόνου ἐπὶ τῆς λέξεως *ὦρα* τῆς φράσεως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ προσφωνήσας ἐχαιρέτισε ζωνηρῶς.

Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἐν συνδυασμῷ πρὸς ρηματικούς τύπους ὡσαύτως ἐκ Χίου, οἷον *κοσμινίζομενε* ἢ φράσεων, οἷον *τὸν δόπο δανε*, ὠδήγησαν τὸν Pernot κατόπιν πολλῶν ἐπιφυλάξεων νὰ διερωτηθῇ μήπως δὲν ἰσχύει πλέον ἐν τῇ νεῇ Ἑλληνικῇ ὁ τρισυλλαβικὸς νόμος³.

Πολὺν πρὸ τοῦ Pernot ὁ καθηγητὴς Σ. Μενάρδος κατέγραψεν ἀναλόγους περιπτώσεις κυριαρχίας τοῦ ἐμφαντικοῦ τόνου ἐκ Κύπρου⁴. Οὗτος ἐξετάζων τὸ ζήτημα τῆς ἀναπτύξεως διπλῶν συμφώνων ἐν τῷ κυπριακῷ ἰδιώματι ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὴν αὐτόθι ἐπιχωριάζουσαν μεγαλυτέραν δύναμιν τοῦ τόνου

1. Phonétique, σ. 64.

2. Phonétique, σ. 67.

3. Θεωρεῖ δυνατόν νὰ συνέβαλε πρὸς τοῦτο ἡ ταχεῖα προφορὰ τοῦ ἰδιώματος, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ ἀπαιτουμένη ποσότης ἀέρος διὰ τὸν τονισμόν τῆς τετάρτης ἀπὸ τοῦ τέλους συλλαβῆς ἐν Χίφ εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὸν τονισμόν τῆς τρίτης ἀπὸ τοῦ τέλους ἐν Ἀθήναις.

4. Φωνητικὴ τῆς διαλέκτου τῶν σημερινῶν Κυπρίων, Ἀθηνᾶ 6 (1894) 145 κέξ.

καὶ ἐπάγεται : «Τὸ τοιοῦτο τοῦ τόνου προσὸν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Κυπρίους νὰ τονίζωσιν ἐκάστης προτάσεως τὴν ἐμφαντικωτέραν λέξιν, ἐγκλίνοντες τὴν ἐπομένην, ὡς ἀκολουθῶς :

1) Τὰ ρήματα πάντοτε μετὰ τὰ *ἐν*, μὲν καὶ *πρὶν* (νά), οἶον *ἔφ φελα*, *ἔθ θερίζω*, *ἔδ δυννεται*, *ἔμ παρπατει*, *μέγ γελας*, *μέμ πααινῆς*, *μέσ σουζεσαι*, *μέμ παρπατῆς*, *πρὶν να δη*, *πρὶν να πατε*, *πρὶν ναρτουσιν*. Ἐπίσης ὅταν ἐμφαντικῶς προηγῇται τὸ ἀντικείμενον ἢ τὸ κατηγορούμενον τοῦ ἐνι, καθὼς ἐν τοῖς στίχοις :

λαμπρόν τρωω, *λαμπρόν πιννω*, *λαμπρόμ με καουρτίζει*.

Κυρὰ τοῦ Κύκκου μιά ἐνι καὶ κείνη τοῦ Τροόδου

ὁμοίως

καλῶς ἦρτεν κι ἀνεφανεν τὸ πρόσωπον π' ἀγάπουν

καὶ οὕτω καθεξῆς κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον, ὅστις ἀναμνησκει τοὺς ἱαπετικούς τῆς ἑλληνικῆς χρόνους.

2) Τὰ οὐσιαστικά, τὰ προσηγορικά, μετὰ τὰ κατηγορούμενα, δηλαδὴ ἡ : *ἐγ καλός παπας*, *ἐγ κακός ἀθροπος*, *ἔμ παιλλή γυναικα*, *ἔχ χάφτας μαστρος*· ἐπίσης *ἐφτάμηνων*, *τριῶχρονων*, *δκνόλλογιων*. Ὅμοίως δὲ τὰ κύρια ὀνόματα μετὰ τὰ κλητικά ἐπιφών. Ἔ (εἰς τὰ χωρία γέ) καὶ *βρέ*, *βρά* π.χ. ἔ *Νικολα*, *βρέ Κωσταντη*, *βρά Κυρκακον* ¹.

Συμπληρῶν δ' ἐν ἐπιμέτρῳ τὰς περὶ ἐγκλίσεως τοῦ τόνου παρατηρήσεις αὐτοῦ, γράφει ἐν σ. 467 – 468 τοῦ αὐτοῦ τόμου : «Ἐρχόμενοι τελευταῖον εἰς τὴν ἐγκλίσιν τοῦ τόνου ἀναγράφομεν τὸ περιεργον δίστιχον :

Τοῦρκος ἦτουρ, *Ρωμιός ἦτουν* *πῶδειξεν τὴν ἀγάπην*

βασταερὴν καρκιάν *εἶχεν ὁ σκύλλος κ' ἔν ἐσάπην*,

ἐνθα μόνον τὸ τελευταῖον ῥ. ἐτήρησε τὸν τόνον χάριν τῆς ὁμοιοκαταληξίας. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ ῥ. ἐγκλίνονται καὶ μετὰ τὰ ἐπιρρήματα τ.ἔ. *ὁσάκις ἐκεῖνα ἐμφαντικῶς προηγούνται* λ.χ. *ἐψές ἦρταμεν*, *σήμερα φεβκα*, *καλά μας ἔκαμεν* κλπ. Τὸ φορὲς εἶναι πάντοτε σχεδὸν ἄτινον. Ἐν παρόδῳ δ' ἐνταῦθα προσθετέον εἰς τὰ κλητικά ἐπιφωνήματα, τὰ ἐγκλίνοντα τὸ ἐπόμενον ὄνομα, καὶ τὸ ἀρχαῖον ὦ, σωζόμενον εἰς τὴν Πιτυλλίαν πρὸ τῶν προσηγορικῶν· ὦ *θκε*, ὦ *μαννα*, ὦ *μαμμου*, ὦ *τακη* (πατέρα, πιθανῶς ἀφεντάκη), καὶ ὦ *βω*, ἀλλ' ὅμως ἔ *Τιοφη*, ἔ *Χουλη* (Χριστόδουλε), ἔ *Χαμπη*, ἔ *Ποιου* (Δεσποινοῦ), ἔ *Ττινου* (Χριστίνα) κλπ. Τὰς γυναῖκας εἰς τὸ Ριζοκάρπασον προσαγορεύουσι διὰ τοῦ *βρέ*, εἰς δὲ τὴν Γιαλούσαν διὰ τοῦ *μωρῆ* καὶ ἄλλα· χου διὰ τοῦ *κόρη*, λέγοντες καὶ *κόρη μαννα*. Ταῦτα καὶ περὶ τῶν οὐσιαστικῶν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπίθετα ἐγκλίνονται μετὰ τὰ ἐπιρρήματα, *ὁσάκις ἐπ' ἐκεῖ-*

1. Αὐτόθι σ. 171 – 172.

νων κεῖται ἡ ἔμφασις. Δ.χ. ἐλ λιολ λοξὸν σημ. εἶναι πως λοξόν, ἐνῶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἦτο· ἐλ λιολ λοξον σημ. ὅτι ἡ λοξότης εἶν' ὀλιγωτέρα τῆς ἀπαιτουμένης. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀρκεῖ νὰ παραστήσῃ πόσον ὁ τόνος ὑπηρετεῖ τὴν ἔμφασιν ἐν Κύρῳφ.

Ἐκ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης τοῦ ζητήματος ὑπὸ τοῦ Μενάρδου προκύπτει ὅτι δημιουργὸς αἰτία τῆς ἀνατροπῆς τῶν παραδεδομένων τονικῶν σχημάτων εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ ἔμφασις, ἣν ἐνισχύει ἔτι μᾶλλον ὁ ἰδιάζων τονισμὸς τοῦ κυπριακοῦ ιδιώματος, ὃν ὁ Μενάρδος θεωρεῖ προκαλοῦντα τὰ ἀνωτέρω φαινόμενα.

Ὅτι δὲ παρὰ τὴν ἰδιάζουσαν ἰσχυρότητα αὐτοῦ ταύτην ὁ κυπριακὸς τόνος δὲν ἔχει μόνος καὶ ἄνευ ἐμφάσεως ἰσχὺν νὰ στηρίξῃ τρεῖς ἐφεξῆς ἀτόνους συλλαβὰς ὑποστηρίζει ὁ αὐτὸς Μενάρδος ἐν νεωτέρᾳ πραγματεῖᾳ αὐτοῦ περὶ τοῦ κυπριακοῦ ρήματος, δημοσιευθεῖσα τριάκοντα καὶ πλέον ἔτη μετὰ τὴν πρώτην¹. Ἐν αὐτῇ σ. 39—40 κέξ. καθορίζων πότε χρησιμοποιοῦνται ἐν Κύρῳφ οἱ βραχύτεροι εἰς -αν, -ουν καὶ πότε οἱ ἐκτενέστεροι εἰς -ασι, -ουσι ρηματικοὶ τύποι ἐπάγεται : «Κανὼν εἶναι μόνον ὅτι τὰ σύντομα παραλαμβάνονται ὁσάκις ἔπεται προσωπικὴ ἀντωνυμία· π.χ. στέλλουμι μου στέλλονμι μας, ἐστεῖλασσε ἐστεῖλλασσας, θωροῦν το θωροῦν τους, θέλουν τον ἐθέλαν τον, ἐθέλαν τες κτλ., ἐπὶ τούτων δὲ προσπίπτουσιν ὅλως ξένοι οἱ ἐκτενέστεροι τύποι. Ἐπεκράτησαν δὲ οἱ σύντομοι πιθανώτατα διότι αἱ ἀντωνυμίαι αὗται εἶναι ἄανοι, ἐὰν δ' ἐκολλῶντο εἰς τὰ προπαροξύτονα -ουσιν καὶ -ασιν, τότε αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τόνου ἐξαρθώμεναι συλλαβαὶ θὰ ἐγίνοντο τέσσαρες. Καὶ λέγει μὲν ὁ Κύπριος εἶδαμεν τον ἀλλὰ (καθὼς ἀπεδείχθη ἐν τῇ Ἀθηνᾷ 6 (1894) σ. 171) τοῦτο ἀπαιτεῖ τόνον ἰσχυρότερον, ὅθεν ἐπὶ τοῦ γ' προσώπου φεύγεται ἡ ἄσκοπος αὕτη δαπάνη.»

Μετὰ τὸν Μενάρδον τὸ πρόβλημα τῶν συνεπειῶν ἐξ ἐμφαντικοῦ τονισμοῦ ἀπασχόλησε τὸν καθηγητὴν R. Dawkins². Οὗτος παρετήρησεν ὅτι ἐν Καπαδοκίᾳ τὸ ἀκολουθοῦν τὴν ἄρνησιν δὲν (δὲν) ρῆμα ἀπόλλυσι συχνάκις τὸν τόνον του· δέ μαιν, δέμ βαιν, δέμ βορσεν, δέ βορω, δέ ρανω. Ἀνάλογον καὶ διαγραφικωτέραν περίπτωσιν ἀναφέρει οὗτος ἐκ τοῦ ιδιώματος τῆς Σίλλης, ἐνθα τὸ ρῆμα ἐγκλίνεται εἰς τὴν ὑπὸ τὸν τύπον ρέ(ν) καὶ ρό ἄρνησιν δέν. Οὕτως ἐν ἀρνητικῇ ἐκφορᾷ τὸ ρῆμα πουρῶ (= δύναμαι) κινεῖται ὡς ἐξῆς : ἐνεστ. ρό πουρω καὶ α' πληθ. ρό πουρουμι, ἀόρ. ρό πουρσα καὶ πληθ. ρό πουρσαμι, -σι, -σαι. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ιδιώματος μαρτυρεῖ ὁ Dawkins καὶ τὸν τύπον ρέν ὑρῆρα μετὰ τῆς παρατηρήσεως «a secondary accent may sometimes be heard». Ἡ παρατήρησις αὕτη διδάσκει προφανῶς ὅτι

1. Σ. Μενάρδου, Κυπριακὴ Γραμματικὴ, Ἀθηνᾶ 37 (1925), 35—79.

2. R. M. Dawkins, Modern Greek in Asia Minor, σ. 43—44 § 10, 69 § 72, 81 § 99 καὶ γλωσσάριον λ. ἡμπορῶ.

ἡ παρουσία τοῦ δευτερεύοντος τόνου ὀφείλεται εἰς τὴν μείωσιν τῆς ἐμφάσεως τῆς ἁρνήσεως.

Ἐπίσης ἐκ τοῦ ιδιώματος τοῦ Οὐλαγάτς τῆς Καππαδοκίας ἀναφέρει νεωστὶ ὁ Ι. Ι. Κεσίογλου¹ ὡς ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν τὴν ἔγκλισιν τοῦ τόνου τῶν ρημάτων εἰς τὸ προηγούμενον ἁρνητικὸν *ντέ(ν)*: *ντέν ἐρομαι*, *ντέν ἐρομιστε*. Ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀναφέρεται ὡς κανονικὸς ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου εἰς τὴν πρώτην συλλαβὴν τῆς κλητικῆς (σ. 18–19, 34).

Τέλος ἔγκλιτικὸν ἀναβιβασμὸν τοῦ τόνου εἰς τὴν ἀρχικὴν συλλαβὴν τῆς λέξεως, ὅταν ταύτης προηγητῇ ἐρωτηματικὸν *ντό* ἢ *ντ'* (= τί:), *π'* (= ποῦ:), *τ'* (= τίς:) μαρτυρεῖ ἐκ Πόντου ὁ Δ. Οἰκονομίδης²: *ντ' ἐποιεῖτε*, *τ' ἐξεγκεν ἂ* (= τίς ἐξήνεγκεν αὐτό). Πιθανῶς εἰς τοιαύτην ἔγκλινσιν ὀφείλονται καὶ αἱ αὐτόθι ἐρωτηματικαὶ ἀντωνυμίαι *τίλογος*, *κάτιλεγος*, *ντόσιλεγος*³. Ἐπίσης ἐν Πόντῳ ἐπιχωριάζει ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου εἰς τὴν ἀρκτικήν συλλαβὴν τῶν τῶν ὀνομάτων: *Πέρικλη*, *Σόφια*, *Εὐγενη*, *Φώτεινη*, *Κώνσταντινε*, *Χάραλαμπε*⁴.

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἐπὶ διαφορῶν ιδιωμάτων προσδιορίζουσι περιπτώσεις, καθ' ἃς τὰ κρατοῦντα τονικά σχήματα ἀνατρέπονται καὶ ὁ τόνος ἀνέρχεται εἰς τὴν πρώτην συλλαβὴν τῆς προτάσεως προκειμένου περὶ ἐρωτήσεως, ἁρνήσεως, προσταγῆς κλπ., εἰς τὴν κλητικὴν δὲ προσφώνησιν *ᾶ*, *ῆ*, *βρὲ* κλπ. ἢ, ταύτης μὴ τιθεμένης, εἰς τὴν πρώτην συλλαβὴν τῆς λέξεως προκειμένου περὶ κλητικῆς⁵.

Ἐκ πάντων τούτων συνάγονται δύο σημαντικὰ διδάγματα. Πρῶτον ὅτι ὁ τόνος τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἔχει τόσῃν ἰσχύν, ὅση εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἐλύσῃ

1. Τὸ Γλωσσικὸν ἰδίωμα τοῦ Οὐλαγάτς, Ἀθῆναι 1951.

2. Lautlehre des Pontischen, σ. 127, πβ. καὶ σ. 223.

3. Ἰδ. καὶ Α. Παπαδόπουλον, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου, Ἀθῆναι 1955, σ. 68–69.

4. Δ. Οἰκονομίδης, ἔνθ' ἀν. σ. 125, Α. Παπαδόπουλος, ἔνθ' ἀν. σ. 31–32.

5. Προκειμένου περὶ τοῦ Πόντου τὰ πράγματα εἶναι συγκεχυμένα πῶς, διότι δὲν γνωρίζομεν εἰς ποῖα ἀκριβῶς ἰδιώματα αὐτοῦ ἀναπτύσσεται δευτερεύων τόνος. Ὁ Δ. Οἰκονομίδης, ἔνθ' ἀν. σ. 127, ὑποστηρίζει ὅτι εἰς ρηματικούς τύπους τονιζομένους ἐπέκεινα τῆς τρίτης συλλαβῆς ἀκούεται δευτερεύων τόνος μόνον εἰς τὴν περιοχὴν Κερασσύντος. Ὀλίγον κατωτέρω ὁμοῦς πραγματευόμενος τονικούς ἀναβιβασμούς ἐν ἐρωτήσεσι δὲν ἀναφέρει ἂν καὶ ποῦ ἡ παράβασις τῆς τρισυλλαβίας θεραπεύεται δι' ἀναπτύξεως δευτερεύοντος τόνου. Ἐξ ἀντιθέτου ὁ Ἀ. Παπαδόπουλος, Ἱστορικὴ Γραμματικὴ σ. 31–32, ὑποστηρίζει ἀνάπτυξιν δευτερεύοντος τόνου εἰς περιπτώσεις ἀναβιβασμοῦ πέρα τῆς τρίτης ἐν τῇ κλητικῇ: *Κώνσταντινε*, τῷ θηλ. τῶν ἐπιθ.: *νόστιμέσσα* καὶ τοῖς ρηματ. τύποις: *ἐγραψάμε*. Παρὰ ταῦτα ἀναγράφει ρητῶς, σ. 32–33, ὅτι ὁ τόνος τῶν ἐγκλιτικῶν λέξεων ἀποβάλλεται, ὅσαιδήποτε συλλαβαὶ καὶ ἂν παραμένωσιν οὕτως ἄττονι.

ἐφεξῆς τὸ πολὺ δύο ἀτόνους συλλαβάς. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ πᾶσα τοινομένη συλλαβὴ εἶναι μακρὰ καὶ πᾶσα ἄτονος βραχεΐα, τὸ μεγαλύτερον σύστημα τὸ ὁποῖον δύναται νὰ δημιουργηθῇ εἶναι ὁ τονικός δάκτυλος. Ἄν τὸ σύστημα τοῦτο συνδέηται πρὸς τὸν παλαιὸν τρισυλλαβικὸν νόμον, τοῦτο ὀφείλεται, ὥς εἵπομεν, εἰς τὸν κατὰ παράδοσιν τονισμόν τῆς αὐτῆς συλλαβῆς τῆς λέξεως, ἣν ἐτόνιζε καὶ ἡ ἀρχαία διὰ τοῦ ἰδικοῦ της τόνου, εἰ καὶ διὰ μὲν τὸν ἀρχαῖον τόνον σημασίαν εἶχεν ἡ ποσότης τῶν συλλαβῶν, διὰ δὲ τοῦ νέου τόνου ἁπλῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν.

Δεύτερον διδάγμα, ὅπερ δύναται νὰ συναχθῇ, εἶναι ὅτι τὸν ἰσχύοντα τοῦτον τονισμόν τῆς νέας Ἑλληνικῆς δύναται νὰ ἀνατρέψῃ ἡ παρεμβολὴ τῆς ἐμφάσεως, ἥτις ἐν συντακτικῇ μὲν ἔκφορᾷ ἐξάγει τὸν τόνον μιᾶς λέξεως εἰς βάρος τῶν λοιπῶν, τὴν δὲ ἐμφαντικὴν λέξιν ποιεῖ ἀνεξάρτητον, οἷον εἰ αὐτοτελὴ πρότασις. Ἡ ἀνατρεπτικὴ αὕτη δύναμις τῆς ἐμφάσεως ὀφείλεται εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς ἰσχύος τοῦ τόνου, ὅστις οὕτω καθίσταται ἱκανὸς νὰ ἐλκύσῃ καὶ πέρα τῶν δύο συλλαβῶν, ἥτοι καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ἢ καὶ περισσοτέρας. Διὰ τῆς ἐμφάσεως ὁ συνυπάρχων ἐν τῇ ἀβιάστῳ προφορᾷ μουσικὸς τόνος, ὅστις ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἤδη ὑπεχώρησεν εἰς ὄφελος τοῦ ὑπερισχύσαντος δυναμικοῦ, ὑφίσταται ἔτι μεγαλύτεραν μείωσιν, ἐξικνουμένην μέχρις ἀφανισμοῦ τῆς μουσικότητος. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ δυναμικὸς τόνος, ἀπαλλασσόμενος τῆς μουσικότητος, καθίσταται ἔτι ἰσχυρότερος καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ δημιουργήσῃ νέα τονικά σχήματα.

Ἡ χάριν ἐμφάσεως παρέκκλισις ἀπὸ τῆς συνήθους προφορᾶς ἄγει καὶ ἐν τῇ κοινῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ εἰς τονικά σχήματα ἀνάλογα πρὸς ἐκεῖνα τῶν διαλέκτων, τὰ ὁποῖα ἐμνημονεύσαμεν. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι δὲν ἔχουσι τὴν κανονικότητα τῶν διαλεκτικῶν, ἀλλ' εἶναι παροδικὰ καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ, διότι εἰς τὰς διαλέκτους ἐκεῖνας ἐπιβάλλει καὶ μονιμοποιεῖ τὰ σχήματα ἡ ἐπιχωριάζουσα μεγαλυτέρα ἰσχύς τοῦ τόνου¹. Οὐδεὶς πάντως δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι καὶ ἐν τῇ κοινῇ εἰς περιπτώσεις ἐμφαντικῶν ἐκφορῶν, οἷον *δὲν ἐφαγα*, *πὼς περσες*, *τί ζητησες*, *ποῦ βρισκεσαι*, *κύτταξε το*, *φέρε μου το*, *καλὸς ἀνθρώπος* κλπ. εἰς καὶ μόνον τόνος ὑφίσταται, ὁ ἐμφαντικὸς τόνος τῆς πρώτης λέξεως.

III

Ὁ ἰδιάζων φωνηεντισμὸς τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς θεωρεῖται ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ δυναμικωτέρου τονισμοῦ, ὅστις τὰ χαρακτηρίζει. Οὗτος, ὡς γνωστόν, συντελεῖ εἰς τὴν κώφωσιν ἔτι δὲ καὶ τὴν σίγησιν τοῦ

1. Σ. Μενάρδος, Ἀθηνᾶ 6 (1894) 171 καὶ 468, R. Dawkins, Modern Greek σ. 43.

φωνηεντικοῦ στοιχείου τῶν ἀτόνων συλλαβῶν, κωφουμένου μὲν παντὸς ἀτόνου *ο* εἰς *ι* καὶ παντὸς ἀτόνου *ε* εἰς *ι* καὶ ἐκπίπτοντος παντὸς ἀτόνου *ι* καὶ παντὸς ἀτόνου *υ*. Οὐδὲν ἐν τούτοις ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ βορειοελληνικὸς τόνος ἔχει πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὴν αὐτὴν ἰσχύν, ἀλλὰ τουναντίον τὰ φαινόμενα, ἅτινα θὰ ἀπασχολήσωσιν ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐφεξῆς, ἀποδεικνύουσιν τὴν κατὰ ἰδιώματα μικροτέραν ἢ μεγαλυτέραν δύναμιν αὐτοῦ.

Πόση εἶναι ἡ διαφορὰ τῆς ἰσχύος μεταξὺ βορείου καὶ νοτίου τόνου ἀποκρίνεται εἰς τὴν πειραματικὴν ἔρευνα νὰ καθορίσῃ. Ἡμεῖς, κρίνοντες ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἡ βόρειος Ἑλληνικὴ ἀντιμετωπίζει ὠρισμένα τονικά προβλήματα εἴτε ὅμοια εἴτε ἀνάλογα πρὸς ἑκείνα ἅτινα ἐξετάσαμεν ἀνωτέρω, δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας, ὥς πιστεύομεν, νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἡ ἰσχύς τοῦ βορείου τόνου ποικίλλει κατὰ τόπους καὶ ὅτι τῆς ποικιλίας ταύτης δυνάμεθα νὰ πιστώσωμεν δύο τουλάχιστον βαθμίδας.

Ἡ πρώτη βαθμὶς ὑπεροχῆς καθ' ἰσχύν τοῦ βορείου τόνου ἐναντι τοῦ νοτίου εἶναι ἑκείνη καθ' ἣν ὁ βόρειος τόνος, ἰσχυρότερος φύσει, ἄγει μὲν εἰς κωφώσεις καὶ ἀποβολάς, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀνατρέψῃ τὰ καὶ ἐν τῇ νοτίῳ Ἑλληνικῇ ἰσχύοντα τονικά σχήματα. Δηλονότι παρὰ τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν αὐτοῦ ὁ βόρειος τόνος δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ τονικὸν σχῆμα μεγαλύτερον τοῦ ἐνὸς τονικοῦ δακτύλου.

Εἰς ὅσας ἐκ τῶν βορείων περιοχῶν ἡ δύναμις τοῦ τόνου εἶναι τηλικαύτη μόνον, τὰ προκύπτοντα τονικά προβλήματα ἀντιμετωπίζονται καθ' ὃν καὶ ἐν τῇ νοτίῳ Ἑλληνικῇ τρόπον ἢ πάντως κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν συνήθων νεοελληνικῶν τονικῶν σχημάτων.

Διδακτικαὶ διὰ τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἶναι καὶ πάλιν αἱ παρεκτάσεις *-νε*, *-να*, αἱ ὁποῖαι αἰξάνουσι κατὰ τὸ τέλος τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν τῶν ρηματικῶν τύπων, εἰ καὶ τὸ πρόβλημα ἐμφανίζεται ἡπιώτερον εἰς τὴν βόρειον Ἑλληνικὴν, διότι αἱ παρεκτάσεις ἐν αὐτῇ εἶναι πολὺ σπανιώτεραι.

Ἡ ἐνεργητικὴ φωνὴ ἐμφανίζει ἐνιαχοῦ μόνον παρέκτασιν καὶ ταύτην μόνον εἰς τὸ γ' πληθ. πρόσωπον, ἔνθα ὅμως σπανίως δημιουργεῖται τονικὸν ζήτημα. Εἰς τὰς σπανίας περιπτώσεις, καθ' ἃς ὁ τόνος τοῦ γ' πληθ. δὲν ρυθμίζεται κατὰ τὰ ἄλλα δύο πρόσωπα, τὸ προκύπτει κανονιστικὸν τονικὸν σχῆμα δὲν διαφέρει ἀναλόγου τῆς νοτίας Ἑλληνικῆς. Καθ' ἃ δηλονότι ἔχομεν ἐν τῇ νοτίῳ Ἑλληνικῇ γ' ἐνικά *ἔλεγενε*, *ἔγραφε*, *ἔδωκένε*, οὕτω καὶ ἐν τῇ βορείῳ ἔχομεν γ' πληθ. *ἤλεγάνα*, *ἔτρωγάνα*¹, *ἔφαγάνα*², *ἔκαμνάνα*³. Ἡ συζυγία τῶν περιπωμένων, ὥς εἰκόσ, δὲν δημιουργεῖ ζήτημα.

1. Σ. Ψάλτου, Ὑρκικά, Ἀθῆναι 1905, σ. 74, Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ Βορείων Ἰδιωμάτων, Ἀθῆναι 1926, σ. 88.

2. Παπαδόπουλος, ἐνθ' ἄν. σ. 90.

3. Παπαδόπουλος, ἐνθ' ἄν. σ. 88.

Αἱ ἐνδιαφέρουσαι περιπτώσεις αὐξάνονται ἐν τῇ παθητικῇ φωνῇ, διότι ἡ παρέκτασις ἐμφανίζεται ὅχι μόνον εἰς τὸ γ' πληθ., ὅπερ ἐνίοτε χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς γ' ἐνικ., ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν α' πληθ. ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ β' πληθυντικόν. Κοινὴ ὡσάυτως μετὰ τῆς νοτίου Ἑλληνικῆς εἶναι ἡ περίπτωσις καθ' ἣν μετὰ τὴν προσθήκην τῆς παρεκτάσεως ἀναπτύσσεται ἐπίσης δευτερεύων τόνος: *τρωγόμαστανά, δερνόμαστανά, τρωγόσαστανά, δερνόσαστανά* ἐκ Σαράντα Ἑκκλησιῶν¹, *κάμουντάνά* ἐκ Κυζίκου². Ἐνίοτε ὁ τονισμὸς τοῦ μετὰ παρεκτάσεως γ' πληθ. ρυθμίζεται κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ τύπου *ἡλεγενέ*, ὅπερ εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 446) κρατήσαν ἐν Κρήτῃ κ.ά. γ' πληθ. *ἐβαλανά, ἐφτασανά, ἀνοιξανά, ἐπιασανά* ἐκ Σκοποῦ Ἀνατ. Θράκης³, *ἡρκουντανά, πλάγιωσανά* ἐκ Σκοπέλου⁴.

Ἐν τῷ ἰδιώματι τούτῳ τῆς Σκοπέλου τὸ αἶσθημα τῆς τηρήσεως τῶν παραδεδομένων τονικῶν σχημάτων εἶναι τὸσον ἰσχυρόν, ὥστε πολλάκις γίνεται αἰτία ἀποβολῆς φωνηεντικῶν στοιχείων τῶν συλλαβῶν, ἅτινα κανονικῶς οὐδέποτε ἀποβάλλονται: ἐννοοῦμεν τὴν περίπτωσιν *ἡμασιν, ἡσασιν, φινόμασιν, φινόσασιν* κτ.

Πρὸς ἐρμηνείαν τῶν τοιούτων τύπων ὁ Kretschmer ἀκολουθεῖ σκολιὰν ὁδόν. Ἐκκινεῖ ἀπὸ τοῦ τύπου *ἡμασιν*, ὃν ἀνάγει εἰς πληρέστερον *ἡμαστουνε* ἐπικαλούμενος ἀνάλογον κυπριακὸν *ἡμαστουν*. Τὸν πληρέστερον τοῦτον τύπον ὑπολαμβάνει ὡς προῖδον μετασχηματισμοῦ ἀπὸ τοῦ *ἡμαστε*, ὁρμηθέντος ἐκ τοῦ ἐνικοῦ *ἡμουνε, ἡσουνε*. Ἀπὸ τοῦ ἐνικοῦ δηλονότι *ἡμουνε, ἡσουνε* ἀπεσπάσθη τὸ *-ουνε* καὶ προσετέθη εἰς τὸ *ἡμαστε*, ὅθεν *ἡμαστουνε* καὶ ἐκ τοῦ *ἡσουνε ἡσαστουνε*, καθ' ἃ ἐν Κύπρῳ ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τοῦ *ἡμουν, ἡσουν* πληθ. *ἡμαστουν, ἡσαστουν*. Ὅπως τὸ *ἡμασιν, ἡσασιν*, ἀνάγει εἰς *ἡμαστουνι, ἡσαστουνι*, οὕτω καὶ *φινόμασιν, φινόσασιν*, ἀνάγει εἰς *φαινόμαστουνε, φαινόσαστουνε*. Πάντα ταῦτα δὲ διότι ἂν ἐδέχετο ἀλώβητον τύπον *ἡμαστανε, φαινόμαστανε* κλπ., ὡς θὰ ἦτο φυσικὸν καὶ ὡς θὰ συνῆγέ τις ἐκ τοῦ ὅλου πίνακος τῶν τύπων τοῦ παρατατικοῦ τοῦ τε βοηθητικοῦ ῥήματος καὶ τοῦ φαίνομαι, ὃν οὗτος παρατίθησι ἐν στ. 285–286 καὶ 317–320, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῇ ἀποβολὴν α ἐν τῇ παραληγούσῃ, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἐρμηνεύεται διὰ τῶν φωνηεντικῶν νόμων τῆς νέας Ἑλληνικῆς.

Ἡ ὑπόθεσις δ' ὅμως αὕτη τοῦ Kretschmer ἀναιρεῖται ἐκ τῶν πραγμάτων. Ὁ κυπριακὸς τύπος δυσκόλως δύναται νὰ βοηθήσῃ, ἐφ' ὅσον οἱ ἀντίστοιχοι τύποι τῆς βορείου Ἑλληνικῆς δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τοιοῦτον σχη-

1. Ψάλτης, ἐνθ' ἀν. σ. 77, Παπαδόπουλος, ἐνθ' ἀν. σ. 93.

2. Παπαδόπουλος, ἐνθ' ἀν. σ. 94.

3. Δ. Α. Πετροπούλου, Διογραφικά Σκοποῦ Ἀν. Θράκης, Ἀρχεῖον Ὁρακικοῦ Γλωσσικοῦ καὶ Διογραφικοῦ Ὑπαστου 5 (1938/1939), σ. 175, 181, 187, 188 κ.ά.

4. Δ. Α. Παπαδόπουλου, Γραμμ., σ. 49. Ἄλλως ἐρμηνεύει τὸν τονισμὸν τοῦτον ὁ Α. Τσοπανάκης, Μακεδονικά 2 (1941/1952) σ. 289.

ματισμόν¹. Ἔτι δὲ δὲν εἶναι καὶ ἀπολύτως βεβαία ἡ ὑπαρξίς του, διότι ἀναφέρει μὲν τοῦτον ὁ Α. Σακελλάριος², ἀλλ' ὁ Μενάρδος³ πραγματευόμενος τὸν σχηματισμόν τοῦ παρατατικοῦ τοῦ βοηθητικοῦ ρήματος ἀναγράφει ὅτι τὸ α' καὶ β' πληθ. «ὁμοιάζει πρὸς τὸ τοῦ ἐνεστώτος» (σ. 36). Ἐν σελ. 35 δὲ ὁ Μενάρδος παρατίθεται τοὺς ἑκασταχοῦ ἐν Κύπρῳ ἐπιχωριάζοντας τύπους τοῦ α' καὶ β' πληθ. προσώπου τοῦ εἶμαι, ἀλλ' οὐδεὶς τούτων συμφωνεῖ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Σακελλαρίου μαρτυρούμενον.

Πλὴν τούτων δ' ὅμως καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ μορφολογία τοῦ ἐνικοῦ παρατατικοῦ ἐν Σκοπέλῳ ἐμποδίζει τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐρμηνείας Kretschmer. Αὐτόθι ὁ ἐνικός τοῦ παρατατικοῦ τοῦ μὲν εἶμαι σχηματίζεται εἰς ἤμνα τοῦ δὲ φαίνομαι εἰς φινόμνα, ἥτοι ἔχομεν παρέκτασιν -α καὶ οὐχί -ε καὶ τέρμα οὐχί -ουνα ἀλλ' -ουνα, ὅπερ θὰ ὠδήγει εἰς πληθυντικὸν ἤμασνα, φινόμασνα, καὶ οὐχί ἤμασσι, φινόμασσι, ὥς πράγματι λέγεται ἐν τῷ ἰδιώματι⁴. Τέλος τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Kretschmer ἀντιστρατεύονται καὶ λόγοι φωνητικοί. Ἐκκιννοῦντες ἀπὸ τῶν τύπων ἤμουνε, ἥσουνε, φαινόμουνε, φαινόσουνε, ὧν πληθυντικοὶ κατὰ τὸν Kretschmer ἤμαστουνε, φαινόμαστουνε, πρέπει νὰ δεχθῶμεν δυοῖν θάτερον ἢ ὅτι κατὰ τὸν σχηματισμόν οἱ τύποι ἤμουνε, φαινόμουνε κλπ. εἶχον ἤδη κωφωθῇ εἰς ἤμνι, φινόμνι, ὅτε τὰ ἤμαστε, φαινόμαστε, δὲν ἠδύνατο νὰ μετασχηματισθῶσιν εἰς ἤμασσι, φινόμασσι ἀναλογικῶς πρὸς τούτους ἢ ὅτι δὲν εἶχεν εἰσέτι συντελεσθῇ ἡ κώφωσις, ὅτε διὰ τὸν ἰσχύοντα ἐν τῇ νήσῳ τονισμόν θὰ ἔπρεπε οἱ τύποι τοῦ πληθυντικοῦ νὰ ρυθμίσωσι τὸν τονισμόν των εἶτε διὰ καταβίβασμόν τοῦ τόνου εἰς τὴν προπαραλήγουσαν ἤμαστουνι, φινουμάστουνι εἶτε δι' ἀναπτύξεως δευτερεύοντος τόνου ἐπὶ τῆς παραληγούσης ἢ ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῆς ληγούσης εἶτε τέλος δι' ἀποβολῆς μιᾶς συλλαβῆς διὰ νὰ σχηματισθῇ τὸ τονικὸν σχῆμα μίᾳ τονουμένη δύο ἄτονοι, ἥτοι ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοῦ ου, ἀλλ' οὐχί διὰ λόγους φωνητικούς, ἀλλὰ διὰ λόγους ρυθμικούς. Ἐν τῇ τελευταίᾳ δ' ὅμως ταύτη περιπτώσει δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ἀκολουθῇσωμεν τὸν Kretschmer εἰς τὴν δυσκόλως στηριζομένην ἀναλογικὴν του ἐρμηνείαν, διότι ἀπαξ δεχθῶμεν σίγησιν συλλαβῆς διὰ λόγους οὐχί φωνητικούς, τὸ φωνῆεν τῆς συλλαβῆς ταύτης δύναται νὰ εἶναι οἰουδήποτε τύπου, ἀδιάφορον ποίου.

1. Πβ. καὶ τοὺς πολυτίμους διὰ τὴν ἔρευναν ταύτην πίνακας βορείων ρηματικῶν τύπων τῆς Γραμματικῆς Ἀ. Παπαδοπούλου σ. 101-102 καὶ 105. Καὶ ὁ μόνος κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἐνικοῦ ἤμουν, ἥσουν. μαρτυρούμενος τύπος ἤμουσαν, ἐκ Λιβισίου ἠκολούθησεν ἄλλην ἢ ὁ ἐν Κύπρῳ τύπος ἐξέλιξιν.

2. Κυπριακά τόμ. Β' σ. οβ'.

3. Ἀθηνᾶ 37 (1925) 35 κῆξ.

4. Ἀντίρρησις ὅτι ναὶ μὲν τὸ α' πρὸς. τοῦ παρατατικοῦ τοῦ εἶμαι σχηματίζεται εἰς ἤμνα, ἀλλὰ τὸ β' ὅπερ σχηματίζεται εἰς ἥσιν μαρτυρεῖ τὴν παρέκτασιν -νε καὶ τὸ τέρμα -ουνε, ἀνατρέπεται εὐκόλως. Τὸ σύστημα φινόμνα, φινόσνα, φινότανι ἀποδεικνύει ὅτι ὁ τύπος ἥσιν εἶναι ἀναλογικὸς πλασθεὶς κατὰ τὸ ἦτανι.

*Εφ' ὅσον λοιπὸν οἱ τύποι *ἤμασι*, *φινόμεσσι* ἔτι δὲ καὶ *ἀγαπειώμασι*, *ἀγαπειώσασσι* ¹ κλπ. δὲν δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσι φωνητικῶς, ἡ δὲ ἀναλογικὴ ἐρμηνεία δὲν εὐρίσκει στηρίγματα εἰς τὴν μορφολογίαν ὅχι μόνον τοῦ ιδιώματος τῆς Σκοπέλου, ἀλλὰ πάντων τῶν βορείων ιδιωμάτων, εἰμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ ἐκ Σκοπέλου βραχυτέροι τύποι *ἤμασι* – *ἦσασσι*, *φινόμεσσι* – *φινόσασσι*, *ἀγαπειώμασι* – *ἀγαπειώσασσι* κλπ. ἀνάγονται εἰς πληρεστέρους *ἤμασταν* – *ἦσασταν*, *φαινόμεσταν* – *φαινόσασταν*, *ἀγαπειώμασταν* – *ἀγαπειώσασταν* κλπ. καὶ ὅτι ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα ἀπῆτει διατήρησιν τοῦ τόνου εἰς τὴν κατὰ παράδοσιν τονουμένην συλλαβὴν ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐν τῷ ιδιώματι ἰσχὺς τοῦ τόνου ἡδύνατο νὰ ἐλκύσῃ δύο καὶ οὐχὶ τρεῖς ἀτόνους συλλαβάς, ἐπῆλθε βιαία τις, οὐχὶ φωνητικὴ οὐδ' ἀναλογικὴ, ἀλλὰ ρυθμικὴ σίγησις τοῦ φωνήεντος τῆς παραληγούσης, ἥτοι τοῦ α.

*Επειδὴ δὲ τὸν ἐπιβαλλόμενον τονικὸν ρυθμὸν ἀλλαχοῦ ἄλλως ἐπιτυγχάνει ἡ γλῶσσα δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν πῶς ἐκασταχοῦ ἐρρυθμίσθησαν οἱ διὰ τῆς παρεκτάσεως -νε δυσεξοικονόμητοι καταστάντες ἀνωτέρω τύποι. *Εκ τούτων τὸ *ἤμασταν*, ἔδωκεν ἐν τῇ Σκοπέλῳ *ἤμασι*, ἐν τῇ Σάμῳ *ἡμάσταν* (ἦσάσταν), ἐν ΝΑ Θράκῃ *ἦσάσταν*, τὸ *φαινόμεσταν* ἔδωκεν ἐν Σκοπέλῳ *φινόμεσσι*, ἐν Σάμῳ *φινουμάσταν* ², τὸ *ἀγαπειώμασταν* ἔδωκεν ἐν Σκοπέλῳ *ἀγαπειώμασι*, ἐν Σάμῳ *ἀγαπειωμάσταν*, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον *κ'μώμασταν*, *ἀπ'λουιωμασταν* κλπ. ³.

Τοιαύτην ἐρμηνείαν, ἥτοι διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς προσαρμογῆς τῶν τύπων εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ τονισμοῦ, πρέπει νὰ δεχθῶμεν καὶ διὰ τὴν ἀποβολὴν τοῦ ὑστερογενοῦς ου τύπων, οἷον *γράβδαν* ἐκ ΝΑ Θράκης, Αἴνου καὶ Σάμου ⁴, *χρειάζδαν*, *κλαίγδαν*, *τρώγδαν* ἐκ Σάμου ⁵. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν παρατατικὸν ἔχομεν ἐκ τῶν ιδιωμάτων τούτων καὶ γ' πληθ. ἐνεστώτος, οἷον *γράβδι* ἐξ Αἴνου, *φαίνδι*, *καίγδι*, *χρειάζδι* κλπ. ἐκ Σάμου. *Επειδὴ κανονικῶς τὸ γ' πληθ. τοῦ ἐνεστώτος σχηματίζεται εἰς -*ουδι* (-ονται), τοῦ δὲ παρατατικοῦ εἰς -*ουδαν* (-ονταν) ἄνευ ἀποβολῆς τοῦ ὑστερογενοῦς ου, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὴν ἀποβολὴν τούτου εἰς τοὺς ἀνωτέρω παρατατικούς πρου-

1. Kretschmer, ἐνθ' ἄν. στ. 339-340, *Α. Παπαδοπούλου, Γραμματ. σ. 102.

2. *Εκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Kretschmer (στ. 317), τοῦ Παπαδοπούλου (σ. 93) καὶ τοῦ Ζαφειρίου (σ. 200) προκύπτει ὅτι ἡ Σαμία διάλεκτος κινεῖ τὸν μέσον παρατατικὸν εἴτε ρυθμίζουσα ἀλλαχοῦ μὲν τὸν τονισμόν τῶν λοιπῶν προσώπων κατὰ τὸν τοῦ α' ἐνικοῦ, ἀλλαχοῦ δὲ ἀντιστρόφως τὸν τοῦ πρώτου ἐνικοῦ κατὰ τὸν τῶν β' καὶ γ' προσώπων. Εἰς τὸν τύπον *φινουμάσταν* ἀντιστοιχεῖ α' ἐνικὸν *φινούμα*, β' *φινούσα* κλπ.

3. Ν. Ζαφειρίου, *Αρχεῖον Σάμου τόμ. Δ', *Αθῆνα 1955, σ. 205.

4. Παπαδοπούλου, Γραμμ. σ. 93.

5. Ν. Ζαφειρίου, ἐνθ' ἄν. σ. 200.

κάλεσεν ὁ ἰσχύων τρισυλλαβικὸς τονισμός, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν τάσιν παγιώσεως τοῦ τόνου εἰς ὠρισμένην συλλαβὴν τοῦ μορφολογικοῦ παραδείγματος.

Κατὰ τὴν κίνησιν τῶν τε ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων ὁ τόνος πολλάκις μεταβάλλει θέσιν· *ἄνθρωπος* – *ἀνθρώπου*, *γυναῖκες* – *γυναικῶν*, *ἔγραφα* – *ἐγράφαμεν*, *ταράχτηκα* – *ταραχτήκαμεν* κλπ. Ἡ κατάστασις αὕτη, παλαιὰ κληρονομία, ἐστηριζέτο ποτε ἐπὶ ἀπαρακάμπτων αἰτίων.

Ἡ νέα Ἑλληνικὴ δ' ὅμως, παρ' ἧς ἡ διαφορὰ μακρῶν καὶ βραχέων ἐξέλιπε, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μετακινή κατὰ τὴν κλίσιν τὸν τόνον τῆς λέξεως ἀπὸ μιᾶς συλλαβῆς εἰς ἄλλην, διὸ ἐμφανίζει τὴν τάσιν νὰ τηρῇ τοῦτον ἀκίνητον ἐφ' ἧς συλλαβῆς φέρει αὐτόν τὸ κλιτικόν πρότυπον. Οὕτω δι' ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐξομαλισμῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς σιγῆσεως γενικῶς μὲν τῆς δοτικῆς ἀμφοτέρων τῶν ἀριθμῶν, πολλαχοῦ τῆς γενικῆς πληθυντικῆς, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τῆς ἐνικῆς γενικῆς, οἱ τύποι τῶν ὀνομάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἐμφανίζουσιν ἐν τοῖς πλείστοις παγίαν θέσιν τοῦ τόνου κατὰ τὴν κλίσιν.

Ἡ ἐν τῷ νεοελληνικῷ ρήματι δ' ὅμως μεγάλη ποικιλία τύπων δὲν ἠνύνησε τὴν ἐπίδοσιν τῆς τάσεως ταύτης, διό, παρὰ τὴν σποραδικῶς παρατηρουμένην τάσιν πρὸς παγίωσιν, ἐν τῇ κοινῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ διατηρεῖται καθόλου ὁ παραδεδομένος τονισμός, ταύτη δὲ στοιχοῦσι καὶ πάντα σχεδὸν τὰ νότια ιδιώματα. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι περιπτώσεις ἀποκλίσεως ἀπὸ τοῦ παραδεδομένου τονισμοῦ ἐμφανίζουσι τὰ νότια ιδιώματα σχεδὸν μόνον ὅταν οἱ ρηματικοὶ τύποι παρεκτείνωνται.

Ἀντιθέτως ἡ τάσις πρὸς παγίωσιν ἐμφανίζεται ἔντονος ἐν τῇ κινήσει τοῦ βορειοελληνικοῦ ρήματος προκαλουμένης καὶ οὕτως ἐκδήλου ἀντιθέσεως μεταξὺ βορείων καὶ νοτίων ιδιωμάτων. Οὕτως ὁ πληθυντικὸς τοῦ ἔρχομαι σχηματίζεται *ἔρχουμασι* καὶ *ἔρχονμάσι*, τοῦ τάραζα πληθ. *τάραζαμι* καὶ *τάραζάμι*, τοῦ ἔγραψα – *ἔγραψαμι* καὶ *ἔγραψάμι*, τοῦ ἔπλεξα – *ἔπλεξαμι* καὶ *ἔπλεξάμι* κλπ.

Οἱ ξενίζοντες τὸν ἔχοντα τὸ αἰσθημα τῆς κοινῆς τονισμοὶ οὗτοι δὲν δύναται νὰ ἔχωσι σχέσιν πρὸς τὸν φωνηεντισμὸν τῶν βορείων ιδιωμάτων, διότι ἀπαντῶσι καὶ εἰς ιδιώματα μὴ βόρεια. Ἡ δὲ μαρτυρία τῶν καὶ εἰς τὰς ἀπομεμονωμένας διαλέκτους τοῦ Πόντου¹, καὶ τῆς Καππαδοκίας², ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ καταστάσεως ἱκανῶς παλαιᾶς, ἣν ὁμοῦ μετὰ τῆς

1. Δ. Οἰκονομίδου, Lautlehre σ. 126, Ἀ. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. Γραμμ. σ. 72 κἑξ.

2. R. Dawkins, Modern Greek σ. 58, 72, 123, 136, Ν. Ἀνδριώτη, Γλωσσ. Ἰδιῶμα Φαράσων σ. 24, Ἱ. Κεσίσογλου, Τὸ ἰδιῶμα τοῦ Οὐλαγάτς σ. 18.

βορείου ελληνικής διετήρησαν και αι ανωτέρω περιφερειακά διάλεκτοι. Το φαινόμενον, όπου τοῦτο ἀπαντᾷ, χαρακτηρίζει καθολικότης και κανονικότης, γεγονόςδ πείθον ὅτι τὴν πρώτην ἀναλογικὴν ἀνάπτυξιν ἐνίσχυσε και ἐγενέκευσε και ἄλλη τις γλωσσικὴ ἀναγκαιότης, ἥς τὴν φύσιν δὲν δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν¹.

Ἀνάλογος τονικός ἐξομαλισμὸς δι' ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόνου, ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ α' πληθ. προσώπῳ τῆς παθητικῆς φωνῆς, ἐμφανίζεται εἰς ὠρισμένα νότια ἰδιώματα ὡς τὰ τῆς Κρήτης, Κεφαλληνίας, Κυνουρίας κλπ., ὡσαύτως δὲ και τῆς Ἀπουλίας τῆς Κάτω Ἰταλίας.

Ἡ τοιαύτη τονικὴ ρύθμις δύναται νὰ στηρίξη τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ ἀνάγκη πρὸς ἐσωτερικὸν τονικὸν ἐξομαλισμὸν τῶν κλιτικῶν παραδειγμάτων τῶν ρημάτων ἐδημιουργήθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ α' τοῦτο πληθ. πρόσωπον τῆς παθητικῆς φωνῆς και ὅτι ἐκεῖθεν ἐπέδωκεν ἀναλογικῶς τὸ φαινόμενον, τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην εὖ νοεῖ ἡ παρατήρησις ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶναι τὸ μόνον ἀποκλίον κατὰ τὸν τονισμὸν ἐξ ὅλων τῶν λοιπῶν τύπων τοῦ τε ἐνεστώτος και τοῦ παρατατικοῦ. Τὴν παλαιότητα δὲ τοῦ ἐξομαλισμοῦ ἐν τῇ παθητικῇ φωνῇ ἀποδεικνύει ἡ διάλεκτος τῆς Ἀπουλίας, ἐν ἣ κατίσχυσεν ὁ ἀναπτυχθεὶς δευτερεύων τόνος. Οὕτως ἔχομεν αὐτόθι ἐκ παλαιότερου *γράφομεστα* τύπον *γραφομέστα* ἐν τῷ ἐνεστώτι και *ἐγραφαμόστο* ἐν τῷ παρατατικῷ, ἔτι δὲ *ἐγραφημόστο* ἐν τῷ παθητικῷ ἀορίστῳ, σχηματίζουντι τὸ α' ἐνικ. και τὰ α' και β' πληθ. ἀναλογικῶς πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τοῦ παρατατικοῦ. Ἀναλογικῶς πρὸς τὰ πρῶτα πληθυντικὰ πρόσωπα ἡ διάλεκτος τῆς Ἀπουλίας ἐρρύθμισε και τὰ β' πληθυντικὰ *γραφεσέστα* – *ἐγραφοσόστο* – *ἐγραφησόστο*².

1. Διὰ τῆς παγίωσης τοῦ τόνου εἰς ὠρισμένην συλλαβὴν λ.χ. ἐπιτυγχάνεται εἰς πολλὰ ἰδιώματα ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ β' πληθυντικοῦ ἐνεστώτος και παρατατικοῦ, αἵτινα ἀντιθέτως εἰς ἄλλα συγχέονται. Ὁ ἀναβιβασμὸς δηλονότι τοῦ τόνου εἰς ἡν συλλαβὴν φέρουσι τοῦτον οἱ τύποι τοῦ ἐνικοῦ, ἔσχεν ἐν τοῖς δισυλλάβοις ρήμασιν ὡς ἀποτελεσμα νὰ τονισθῇ ἡ αὐξήσις και νὰ διατηρηθῇ οὕτως, ἐνῶ κανονικῶς θὰ εἰσιγάτο. Τοιοῦτοτρόπως ἐπετεύχθη ἔναντι β' πληθ. προσώπου ἐνεστώτος ὡς λ.χ. *γράφει* (γράφετε), *λέγει* (λέγετε), *τρέχει* (τρέχετε) κλπ. νὰ ἔχομεν β' πληθ. παρατατικοῦ *ἐγραφει*, *ἐλγει*, *ἐτριχει*, κλπ. ἐπιτυγχανομένης οὕτω κλιτικῆς ἀντιθέσεως. Τοῦτ' αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται και ἄνευ τῆς αὐξήσεως, ὡςάκις τὸ ρῆμα εἶναι τρισύλλαβον ἔναντι τοῦ τονισμοῦ ἀντιστοίχους τύπους παρατατικοῦ *τάραζι*, *χόρει*. Εἰς ἄλλα ἰδιώματα ἡ ἀντίθεσις ἐνεστώτος – παρατατικοῦ ἐπιτυγχάνεται δι' ἐπεκτάσεως εἰς τὸν παρατατικὸν τῶν καταλήξεων τοῦ ἐνστίμου ἀορίστου *τρέχετε* – *τρέχατε*. Εἰδικὴν διατριβὴν περὶ τοῦ ζητήματος γενικῶς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἑλληνικὴ αὐξηση, ὁ κλονισμὸς τῆς και τὸ ξεχώρισμα τῶν ὁμόφωνων ρηματικῶν τύπων» ἔχει δημοσιεύσει ὁ καθηγητὴς Μ. Τριανταφυλλίδης, *Glotta* 25 (1936) 238 – 248.

2. Id. G. Rohlf, *Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität*, München 1950, σ. 133 – 134.

᾽Ωσαύτως τὴν ἀποψιν ταύτην ἐνισχύει ἡ διάλεκτος τῆς Σάμου, ἐν ἣ ὁ δι' ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόνου ἐξομαλισμὸς περιορίζεται μόνον ἐν τῇ παθητικῇ φωνῇ· πβ. *χρειάζομαι* – *χρειάζομάστι* ¹, *κλαίονμάστι* ἀλλὰ *εἶδα* – *πληθ. γειδήκαμι* – *γειδῆκαί* ². Τέλος δὲ τοῦτο συνάγεται ἐξ ὧσων σημειοῖ ἐκ Ζαγορίου τῆς Ἡπείρου ὁ καθηγητὴς Γ. Ἀναγνωστόπουλος, ὅστις παρατιθέμενος τύπους ἐξομαλισμένους, οἷον *πιδεύομιν*, *πιδεύομασταν*, *πιδεύκα* ἐπάγεται: «Ἄλλ' ἐν τῷ ἐνεργητικῷ ἀορίστῳ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον, δι' ὃ λέγεται *τίμ'σα* – *σις* – *ι*, *τ'μῆσαμαν* – *ιταν* – *τίμ'σαν*, *χτύπ'σα* – *ις* – *ι*, *χτυπήσαμεν* ἢ *χ'πήσαμεν* – *ιταν* καὶ οὐχὶ *τίμ'σαμαν* – *τίμ'σιταν* ἢ *χτύπ'σαμαν* – *χτύπ'σιταν* κλπ.» ³.

Ὅσα ιδιώματα ἐπαγίωσαν εἰς ὠρισμένην συλλαβὴν τὸν τόνον τῶν διαφόρων τύπων ἐν τῇ κλίσει τοῦ ρήματος ἀνέτρεψαν ἐν πολλοῖς τὸν παραδεδομένον ἱστορικὸν τονισμόν, τοῦθ' ὅπερ ὠδήγησεν εἰς τονικὰς μεταρρυθμίσεις. Τοιαῦτα μεταρρυθμίσεις ἔλαβον χώραν καὶ εἰς νότια ιδιώματα, ὅσας αἱ παρεκτάσεις ἐπέβαλλον τοῦτο, ὅτε ἦτο δυνατόν νὰ κρατήσῃ ὁ ἀναπτυχθεὶς δευτερεύων τόνος καὶ νὰ δημιουργηθῇ ἀντὶ λ.χ. τοῦ παραδεδομένου *λέγομεν* νέος τύπος *λεγομένη*. Ἐπειδὴ δ' ὅμως συνήθως ὁ παραδεδομένος τόνος δὲν σιγᾶται, ἀλλ' ἐπικρατεῖ διπλοῦς τονισμός, ὁ δημιουργούμενος νέος τονικὸς ρυθμὸς δὲν προσπίπτει ἀήθως. Ἀντιθέτως εἰς τὰ ρυθμιστικὰ ιδιώματα οἱ ἐξομαλισμένοι τονικῶς τύποι εἴτε διπλοῦν τονισμόν ἔχουσιν, οἷον *ἔγραψάμε*, εἴτε ἐπικράτησιν τοῦ ρυθμισθέντος, οἷον *ἔγραψαμε* εἴτε ἐπικράτησιν τοῦ δευτερεύοντος, οἷον *ἔγραψάμε* ἀποκλίνουσιν αἰσθητῶς τοῦ παραδεδομένου *ἐγράψαμε(ν)*.

Ἄλλ' ἃς ἴδωμεν νῦν πῶς ἐκασταχοῦ ἀντιμετωπίσθησαν τὰ προκύψαντα ἐκ τῆς παγίωσης τοῦ τόνου τοῦ ρήματος ζητήματα, ἐκκινοῦντες ἀπὸ τῶν διαλέκτων τοῦ ἀπομεμονωμένου εἰς τὰς περιφερείας ἑλληνισμοῦ, ἐνθα διὰ τὸν κρατοῦντα φωνηεντισμὸν τὰ δημιουργούμενα τονικά συστήματα ἐμφανίζονται διαγραφικώτερα.

Εἰς τὴν διάλεκτον τοῦ Πόντου ἔχομεν καθολικὴν ἐπικράτησιν τοῦ τονικοῦ ἐξομαλισμοῦ. Πανταχοῦ ὅπου ὁ ρηματικὸς τύπος ἔνεκα τοῦ παραδεδομένου τονισμοῦ ἀποκλίνει τονικῶς τοῦ μορφολογικοῦ προτύπου, ὁ τόνος ἀνέρχεται, τοῦ παραδείγματος ἐμφανίζοντος οὕτως ἐνιαῖον τονισμόν ἐν τε τῇ ἐνεργητικῇ καὶ τῇ παθητικῇ φωνῇ πασῶν τῶν συζυγιῶν, αἵτινες παρέχουσι περιπτώσεις τονικῆς ρυθμίσεως. Τὴν τονικὴν ταύτην ρύθμισιν ἔχει σημειώσει πρὸ πολλοῦ ὁ Δ. Οἰκονομίδης ⁴, ἀλλὰ τὴν κανονικότητα τῆς ἐμφάνισεως τοῦ

1. Ν. Ζαφειρίου, ἐνθ' ἀν. σ. 200.

2. Ρ. Kretschmer, ἐνθ' ἀν. στ. 304.

3. «Περὶ τοῦ ρήματος ἐν τῇ ἐν Ἡπείρῳ ὁμιλουμένῃ», Ἀθηνᾶ 36 (1924) 86.

4. Lautlehre, σ. 126 - 127.

φαινομένου δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν ρηματικῶν τύπων τῆς Ποντικῆς διαλέκτου ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου¹: *ἐκοφτα*, πληθ. *ἐκοφταμεν*, *ἐκοφτετε*, ὡσαύτως δὲ καὶ *ἐκόφτεινα* — πληθ. *ἐκόφτειναμεν*, *ἐκόφτεινετε* καὶ *ἐκόφτεινα* — πληθ. *ἐκόφτειναμεν*, *ἐκόφτενετε*, *ἐκοψα* — πληθ. *ἐκοψαμεν*, *ἐκοψετε*, *ἐφάνερωσα* — πληθ. *ἐφάνερωσαμεν*, *ἐφάνερωσετε*, *τιμῶ*, παρατατικὸς *ἐτίμανα* — πληθ. *ἐτίμαναμεν*, *ἐτίμανατε* καὶ ἀόριστος *ἐτίμασα* — πληθ. *ἐτίμασαμεν*, *ἐτίμασατε*, *φιλῶ* παρατ. *ἐφίλεινα* — πληθ. *ἐφίλειναμεν*, *ἐφίλεινετε* καὶ *ἐφίλενα* — πληθ. *ἐφίλεναμεν*, *ἐφίλενετε*, ἀόριστος *ἐφίλεσα* — πληθ. *ἐφίλεσαμεν*, *ἐφίλεσετε*, παθητικὸν *τιμοῦμαι* παρ' ᾧ καὶ *τιμίουμαι* — πληθ. *τιμίουμεσιν*, παρατατικὸς *ἐτιμίουμουν* — πληθ. *ἐτιμίουμουνεσιν* καὶ τέλος *εἶμαι*, παρατατικὸς *ἤμουν* — πληθ. *ἤμουνεσιν*.

Πάντας τοὺς ἀνωτέρω τύπους ἐσημειώσαμεν ὡς ἀκριβῶς φέρονται, ἥτοι τονουμένους μόνον ἐπὶ μιᾷ συλλαβῇ πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένως ἀνακριβειῶν. Τοῦτο δὲ διότι, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω σ. 452, οἱ δύο ἐπιστήμονες ἐρευνῆται τῆς ποντικῆς διαλέκτου, Πόντιοι ἀμφότεροι, δὲν φαίνονται συμφωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀναπτύξεως ἢ μὴ δευτερεύοντος τόνου.

Προκειμένου περὶ τῶν ἐν λόγῳ ρηματικῶν τύπων ὁ Ἀ. Παπαδόπουλος ἀναγράφει γενικῶς ὅτι ἀναπτύσσεται δευτερεύων τόνος (σ. 32), καθορίζων καὶ τὴν χῶραν ἐμφανίσεώς του «κατὰ τὸν τοινικὸν νόμον τῆς τρισυλλαβίας ἀναλόγως τῆς ἀποστάσεως τοῦ πρωτεύοντος τόνου γεννᾶται ἢ εἰς τὴν προπαραλήγουσαν ἢ εἰς τὴν παραλήγουσαν καθὼς *ἐκόφτειναμεν*, *ἐκόφτεινετεν*, *ἐφάνερωσετινε* (σ. 70), δηλοῖ δὲ ὅτι παραλείπει νὰ σημειοῖ τοῦτον «ὡς εὐκόλως συμπληρούμενον ὑπὸ τοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος» (σ. 71). Ἐκ τῆς διδασκαλίας ταύτης προκύπτει ὅτι πρόκειται περὶ γενικοῦ φαινομένου τῆς διαλέκτου ἄνευ ἰδιωματικῆς ἀποκλίσεως. Ἐν τούτοις ἐκ τῆς φωνητικῆς τοῦ Δ. Οἰκονομίδου διδασκόμεθα ὅτι δευτερεύων τόνος ἀκούεται μόνον εἰς τὸ ἰδιῶμα τῆς Κερασσοῦντος, ὅθεν παρατίθησι παραδείγματα οἷα *ἐπαθᾶμ(ε)*, *ἐφαγᾶμ(ε)*, *ἔτρω(γ)ετεν*. Διὰ τοὺς πλὴν τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος τύπους ὁ Οἰκονομίδης δέχεται ὅτι ὁ πάλαι ποτὲ ἀναπτυχθεὶς δευτερεύων τόνος ἔχει σιγηθῇ (σ. 127). Φαίνεται ὅτι εἰς ἄλλα μὲν ἰδιώματα ἀκούεται δευτερεύων τόνος, εἰς ἄλλα δέ, ἔνεκα τοῦ ἰδιαζόντος ἰσχυροῦ τονισμοῦ των, δὲν ἀκούεται καὶ ὅτι ἀμφότεροι οἱ ἐρευνῆται πιστοποιοῦσι καταστάσεις τοῦ ἰδίου ἑκάστος ἰδιώματος καὶ τῶν συγγενῶν τούτω.

Εἰς τὰ διάφορα μικρασιατικὰ ἰδιώματα, ἅτινα περιέγραψεν ὁ Dawkins² δυνάμεθα μὲν εὐκόλως νὰ πιστώσωμεν τὴν ἐν τοῖς πλείστοις τούτων παγίωσιν τῆς θέσεως τοῦ τόνου, ἐφ' ἧς συλλαβῇς φέρει τοῦτον καὶ τὸ πρότυπον

1. Ἱστορικὴ Γραμματικὴ, σ. 70 κἑξ.

2. Modern Greek in Asia Minor, Cambridge 1916.

τοῦ κλιτικοῦ παραδείγματος, ἀλλὰ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς τὰ ἐκ τῆς παγίωσης ταύτης δημιουργούμενα νέα τονικά συστήματα. Τοῦτο συμβαίνει διότι οἱ διάφοροι ρηματικοὶ τύποι ἔχουσιν ὑποστῇ μετασχηματισμοὺς τῇ ἐπιδράσει τῶν ἰσχύοντων ἐν τῇ κινήσει τοῦ τουρκικοῦ ρήματος¹. Ὡσαύτως ἐν ταῖς καταλήξεσιν ἔχομεν παρεκτάσεις εἰλημμένας ἐκ τῆς τουρκικῆς² ἢ καὶ συμφύσεις καταλήξεων καὶ ἐξαρθήσεις τούτων ἀπὸ θεμάτων ἐρρυθμισμένων κατὰ τουρκικὰ πρότυπα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθίσταται δύσκολος καὶ ἐπισφαλὴς ἡ ἔρευνα ἐν αὐτοῖς τονικῶν προβλημάτων.

Παρὰ ταῦτα ἔχομεν ὁρισμένα παραδείγματα, ἅτινα δὲν ἀποκλίνουν ἢ ὀλίγον μόνον ἀποκλίνουν τῆς παραδόσεως, ἐν οἷς δυνάμεθα νὰ πιστώσωμεν ἀναλογίας πρὸς τὰ ἰσχύοντα ἐν ἄλλαις διαλέκτοις. Δ.χ. ἐν τῷ ἰδιώματι τῆς Σίλλης ὁ πληθυντικὸς τοῦ ἔρχομαι σχηματίζεται εἰς *ἐρχομῖσι* μὲ τόνον παγιωμένον (Dawkins σ. 58), ἐν τῇ ἐνεργητικῇ φωνῇ ὁ ἀόριστος τοῦ *σαλῶ* (σφαλῶ) *σάλησα* σχηματίζει πληθυντικὸν *σάλησαι* ἄνευ ρυθμίσεως, ἐνῶ ὁ πληθ. τοῦ ἔμασα (ἐμαθα) εἶναι *ἐμασαι* (Dawkins σ. 57) μετὰ ρυθμίσεως. Ὅθεν ἐν τῷ ἰδιώματι τῆς Σίλλης ἐν μὲν τῇ παθητικῇ φωνῇ ἔχει ρυθμισθῇ ὁ τόνος κατὰ τὸ πρότυπον, ἐν δὲ τῇ ἐνεργητικῇ τὸ φαινόμενον εὐρίσκεται ἐν ἐξελίξει³.

Ἐκ τῶν κυρίως Καππαδοκικῶν ἰδιωμάτων ἡ παγίσις τοῦ τόνου μαρτυρεῖται κανονικῇ. Ἐν Μαλακοπῇ ἀόριστος τοῦ φεύγω *ἐφχα* καὶ πληθ. *ἐφχαμι* καὶ *ἐφχαμε*, εἰς Φλογητὰ ὁ ἀόρ. τοῦ *σέρῳ* εἶναι *σέριγα* καὶ πληθ. *σέριγαμι*. Ἐν Ἀξῶ ὁ ἀόριστος τοῦ φοβοῦμαι *φοβήχα* καὶ πληθ. *φοβήχαμεστε* (Dawkins σ. 72–73). Ὅμοίως παγίωσιν τοῦ τόνου κατὰ τὸν ἐνικὸν μαρτυροῦσι καὶ οἱ πληθ. ρηματικοὶ τύποι *ἐκρουγαμ*–*ἐκουρμετ* τοῦ κρούω (Dawkins σ. 132), *ἐμαα* (ἐμαθα)–*ἐμααμ*, *ἐμαετ* ἐξ Οὐλαγάτς, *ἐραψαμ*–*ἐραψαμ*, *ἐραψατ* ἐξ Ἀραβανίου (Dawkins σ. 136). Διὰ τὴν παθητικὴν φωνὴν ὁ Dawkins σ. 140 καταγράφει τρία σχηματιστικὰ παραδείγματα, τὸ *ἐρῳμαι* (ἐρχομαι) ἐξ Ἀξοῦ, τὸ *κάγο(ν)μαι* (κάθομαι) ἐξ Οὐλαγάτς καὶ *στέκονυμι* ἐκ τοῦ χωρίου Μισθὶ μὲ ἀντιστοίχους πληθ. *ἐρούμεστε* μὲν ἐξ Ἀξοῦ, ἀλλὰ *κάγο(ν)μεστε* καὶ *στέκονυμι* ἐκ τῶν ἄλλων τόπων. Ἄν ὁ τύπος *ἐρούμεστε* καταγράφεται ὁρθῶς, τὸ ἰδιῶμα τῆς Ἀξοῦ δὲν ἔχει ἐπιτύχει τὸν ἐξομαλισμὸν οὐδὲ ἂν ἐν τῇ παθητικῇ. Ἐκ τῶν λοιπῶν χρόνων τῆς παθητικῆς φωνῆς τὸν παρατατικὸν παραλείπω, διότι ὁ σχηματισμὸς του ἐπιτυγχάνεται κατὰ τουρκικὰ πρότυπα. Ὁ παθητικὸς ἀόριστος ἄνευ τῆς καταλήξεως -*κα* σχηματιζόμενος ἀρχαιοτρόπως δὲν ἐνδιαφέρει τὴν παρούσαν ἔρευναν, πλὴν τῶν περιπτώσεων καθ' ἃς ὁ σχηματισμὸς του ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὸ

1. Ἰδ. λ.χ. Dawkins ἐνθ' ἄν. σ. 143.

2. Ἰδ. λ.χ. ἐνθ' ἄν. σ. 59, 144, 148.

3. Ἰδ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 459.

πρότυπον τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου. Οὕτως ἐν Οὐλαγάτς ὁ ἀόριστος ἔσταχα (ἀντὶ ἐστάχα κατὰ τὰ ἔγραφα, ἤφερα) = ἐστάθην ἔχει πληθ. ἔσταχαμ — ἐσταχητ. Περὶ τοῦ ιδιώματος τοῦ Οὐλαγάτς διέλαβεν ἐσχάτως ὁ Ἰ. Κεσίσογλου¹, ὅστις περὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν ρηματικῶν τύπων ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Ὡς πρὸς τὸν τονισμόν, ἐνῶ διατηρεῖται ὁ νόμος τῆς τρισυλλαβίας καὶ ἀπὸ αὐτοῦ ἴσως νὰ ἐξηγητῇται καὶ ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ε σὺν α' καὶ β' πληθυντικῶν τῶν ρημάτων, ἔφααμ' — ἔφαετ', ἔφναμ' — ἔφνετ', παρατηρεῖται ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου στὴν τέταρτη συλλαβὴ στὸν παρατατικὸν τῶν ρημάτων, λ.χ. *χωροῦ — χωρίνιῃσκα, ἀγαποῦ — ἀγάπνιῃσκα, χωρίζομαι — χωρίζομιτε — χωρίζομαι, κρυβίζομαι — κρυβίζομιτε — κρυβίζομαι*. Ἀξιοπρόσεχτο ἀκόμη εἶναι ὅτι ὁ τόνος μένει ἀμετακίνητος καὶ στὴν πέμπτη συλλαβὴ στὸν παρατατικόν, λ.χ. *χωρίζοταμιτε, κρυβίζοταμιτε*» (σ. 18). Ταῦτα σημαίνουνσι πλήρη ἐπικράτησιν τῆς παγίωσεως τοῦ τόνου ἐν τῷ ιδιώματι.

Τέλος περὶ τοῦ ιδιώματος τῶν Φαράσων ἔχομεν πλὴν τοῦ ἔργου τοῦ Dawkins καὶ νεωτέραν ἐργασίαν τοῦ καθηγητοῦ Ν. Ἀνδριώτη². Ἐν ἀμφοτέροις μαρτυρεῖται ἡ ἐπικράτησις τῆς παγίωσεως τοῦ τόνου, τοῦθ' ὅπερ τονίζει ἰδιαίτερος ὁ Ἄνδρ.: «Γιὰ τὸν τονισμόν, ἀξιοπρόσεχτο εἶναι ἡ διατήρησις τοῦ τόνου στὴν τονισμένη αὔξησις τῶν ρημάτων καὶ στὸν πληθυντικόν, παρὰ τὸν νόμον τῆς τρισυλλαβίας, π.χ. *ἔδωσα — ἔδωσαμε, ἔφαγα — ἔφααμε, ἔφνα — ἔφναμε*. Ὁ τόνος μένει ἀκίνητος στὴν τέταρτη συλλαβὴ ἀκόμη καὶ ὅταν πέφτει στὴ ρίζα τῆς λέξεως, π.χ. *πείνασα — πείνασαμε — πείνασανε, θερμαίνομεστε*» (σ. 24).

Ἀπαντες οἱ καταγραφέντες ἀνωτέρω τύποι φέρονται εἰς τὰς πηγὰς ἐξ ὧν ἐλήφθησαν ἄνευ δευτερεύοντος τόνου, ἐκ τῆς ἐπιχειρουμένης δὲ ἀναπτύξεως τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ιδιωμάτων τούτων ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν προκύπτει ὅτι ὄντως κατὰ κανόνα ὁ τόνος τῶν τύπων τούτων δύναται νὰ ἐλκύσῃ τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρας ἀτόνους συλλαβὰς³.

Ἡ ἐπιχειρηθεῖσα ἐρευνα εἰς τὰς ἀπομεμονωμένας διαλέκτους τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας κατέδειξεν ὅτι ἔχει ἐπικρατήσει ἐν αὐταῖς ἡ παγίωσις τοῦ τόνου ἐπὶ ὠρισμένης συλλαβῆς εἰς ὅλους τοὺς τύπους ἐκάστου ρηματικοῦ παραδείγματος, ἐπιτευχθέντος οὕτω πλήρως ἐσωτερικοῦ τονικοῦ ἐξομαλισμοῦ. Αἱ ἐξαίρέσεις εἶναι ἐλάχισται μὴ δυνάμεναι νὰ ἀνατρέψωσι τὴν γενικὴν ταύτην διαπίστωσιν, ἀλλ' ἀποδεικνύουσιν ἀπλῶς ὅτι εἰς ἀπομεμονωμένα τινα σημεῖα τῶν ἐν λόγῳ περιοχῶν εἴτε συνεχίζεται ὁ παραδεδομένος τονισμὸς εἴτε ἐπανήλθεν οὗτος ἐξωτερικῇ τινι ἐπιδράσει.

Πλὴν τῆς παγίωσεως, αἱ διάλεκτοι αὗται ἐμφανίζουσι καὶ ἀνατροπὴν τῆς ἰσχυούσης καὶ ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ τρισυλλαβίας σιγήσασαι ἢ καὶ οὐδό-

1. Γλωσσικὸν ἴδιωμα τοῦ Οὐλαγάτς, Ἀθῆναι 1951.

2. Τὸ γλωσσικὸν ἴδιωμα τῶν Φαράσων, Ἀθῆναι 1948.

3. Μοναδικὸν παράδειγμα μετὰ δευτερεύοντος τόνου εἶναι ὁ ἀναγραφόμενος ὑπὸ τοῦ Dawkins σ. 188 πληθ. *ἐρχομέστε* (ἐρχομαι) ἐκ Φαράσων.

λως αναπτύξασαι τὸν δευτερεύοντα τόνον, εἰς τύπους ἐν οἷς τὴν τονουμένην ἀκολουθοῦσι περισσώτεραι τῶν δύο ἄνοιξι συλλαβαί. Τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ κρατοῦντος ἐν ταῖς διαλέκτοις ταύταις ἰδιαζόντως ἰσχυροῦ τόνου, οὗτινος ἄλλα ἀποτέσματα εἶδομεν ἀνωτέρω.

Ἐρχόμεθα τέλος εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος, πλεῖστα τῶν ὁποίων ἔχουσι γενικεύσει τὴν παγίωσιν τοῦ τόνου ἐν τῇ κινήσει τοῦ ῥήματος. Ὡς προκύπτει ἀμέσως ἐκ τῶν πινάκων τῶν ρηματικῶν τύπων τῆς γραμματικῆς τῶν βορείων ἰδιωμάτων τοῦ Α. Παπαδοπούλου τὸ φαινόμενον μαρτυρεῖται ἐκ Β. Εὐβοίας, ἐκ Ζαγοροχωρίων τῆς Ἡπείρου, ἐξ Ἀλμυροῦ, Δομοκοῦ, Καλαμπάκας, Λαρίσης, Τυρνάβου, Φαρσάλων τῆς Θεσσαλίας¹, ἐξ Αἴνου, Ἀδριανουπόλεως καὶ γενικῶς ἐκ τῆς ΝΑ Θράκης, ἐκ Λήμνου, ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἀνασελίτσης, τοῦ Βελβεντοῦ², τοῦ Μελενίκου καὶ τῆς Σιατιστῆς³ τῆς Μακεδονίας, ἐκ Σάμου, ἐξ Αἰτωλίας καὶ ἐκ τοῦ ἰδιώματος τῶν Σαρακατσανῶν.

Ἐκ τῆς γεωγραφικῆς ἐξαπλώσεως τοῦ φαινομένου προκύπτει ὅτι τοῦτο ἐμφανίζεται διαδεδομένον εἰς πάσας σχεδὸν τὰς περιοχάς, ἐνθα λαλοῦνται βόρεια ἰδιώματα. Εἶναι δὲ τοῦτο γνωστὸν ἀπὸ μακροῦ σημειούμενον ὑπὸ πάντων ὅσοι μέχρι τοῦδε ἡσχολήθησαν περὶ τὰ ἰδιώματα ταῦτα⁴. Ἡ συχνότης τῆς μαρτυρίας τοῦ δι' ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόνου ἐξομαλισμοῦ τῶν κλιτικῶν παραδειγμάτων ἐν τῇ βορείῳ Ἑλληνικῇ ἀπαλλάσσει τὴν ἔρευναν τῆς ἀνάγκης τῆς ἀναζητήσεως τῶν δημιουργουμένων νέων τύπων κατὰ περιοχάς. Εἰς τοὺς πίνακας τῶν ρηματικῶν τύπων τῆς Γραμματικῆς Παπαδοπούλου (σ. 87 κἑ.) ἔχει συγκεντρωθῇ πλῆθος μαρτυριῶν. Ὅθεν ἐνδιαφέρει νὰ ἴδωμεν μόνον πῶς ἐρρουθίσθησαν εἰς τὰ ἰδιώματα ταῦτα οἱ ρηματικοὶ τύποι, οὔτινες ἀνεβίβασαν τὸν τόνον ἐπέκεινα τῆς τρίτης ἀπὸ τοῦ τέλους συλλαβῆς.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ λεγόμενον συνήθως ὑπὸ τῶν ἔρευ-

1. Ἰδ. καὶ Ἀ. Τζαρτζάνου, Θεσσαλ. διαλ., σ. 21-22.

2. Ἰδ. καὶ Ε. Μπουντῶνα, Ἰδιώμ. Βελβεντοῦ, σ. 47.

3. Ἰδ. καὶ Ἀ. Τσοπανάκη, Μακεδονικά 2 (1941-1952), σ. 289.

4. Ε. Μπουντῶνα, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ, Ἀθῆναι 1892, σ. 47, Ρ. Kretschmer, Der heutige lesbische Dialekt, Wien 1905, στ. 265 κἑ., Σ. Ψάλτου, Ὀρακικά, Ἀθῆναι 1905, σ. 74 κἑ., Α. Τζαρτζάνου, Περὶ τῆς συγχρόνου Θεσσαλικῆς διπλέκτου, Ἀθῆναι 1909, σ. 20-22, Σ. Κυριακίδου, Γλωσσογεωγραφικὰ σημειώματα ἐκ Δυτικῆς Θράκης, Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον 6 (1923) σ. 373 κἑ., Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τοῦ ῥήματος ἐν τῇ ἐν Ἡπείρῳ ὁμιλουμένη, Ἀθῆναι 36 (1924), σ. 86 κἑ., G. Hoeg, Les Saracatsans, Paris 1925, σ. 205, 270-271, Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων, Ἀθῆναι 1926, σ. 48 κἑ., 87 κἑ., Π. Σπανδωνίδου, Μελένικος, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 148 κἑ., Α. Τσοπανάκη, Τὸ Σιατιστινὸν ἰδιώμα, Μακεδονικά 2 (1941-1952), σ. 288 κἑ., Ν. Ζαφειρίου, Ἀπὸ τὴν Σαμίαν διάλεκτον, Ἀρχεῖον Σάμου 4 (1955) σ. 199 κἑ.

νητῶν ὅτι ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου ἀνωτέρω τῆς τρίτης ἀπὸ τοῦ τέλους συλλαβῆς ἐπιτυγχάνεται κατὰ παραβάσιν τοῦ τρισυλλαβικοῦ νόμου ἢ διὰ καταργήσεως αὐτοῦ δὲν εἶναι ὀρθόν. Ὑπεστηρίξαμεν ἤδη (σ. 448) ὅτι ὁ τρισυλλαβικὸς τονικὸς ρυθμὸς τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν παλαιὸν τρισυλλαβικὸν νόμον στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ποσότητος τῶν συλλαβῶν. Ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ ἡ ἀναλογία ἢ ἄλλα αἷτια δύνανται νὰ μετακινήσωσι τὸν τόνον, ἀρκεῖ νὰ μὴ διαταράσσωνται τὰ κρατοῦντα τονικά σχήματα ἢ νὰ ἐπέρχωνται τονικαὶ μεταρρυθμίσεις σύμφωνοι πρὸς τὰ σχήματα ταῦτα. Τοῦτο, ὡς εἰκός, ἦτο ἀδύνατον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου εἰς τοὺς ρηματικούς τύπους ἀνωτέρω τῆς προπαραληγουσῆς εἶχεν ὡς ἄμεσον συνέπειαν τὴν ἀνάπτυξιν δευτερευόντος τόνου, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ δὲν εἶναι ἀνεκτὸν σύστημα μεγαλύτερον ἑνὸς τονικοῦ δακτύλου. Ἐντεῦθεν οἱ πολλαχοῦ τῶν βορείων ἰδιωμάτων κρατοῦντες τύποι, οἷον *γράφουμάσταν*, *τάραξάμι* κλπ. Ὁ τοιοῦτος διπλοῦς τονισμὸς μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν ἰδιωμάτων, ἐκτείνεται δὲ ἀνὰ πᾶσαν τὴν βόρειον περιοχὴν καὶ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν καὶ ἐκ νοτίων ἰδιωμάτων καὶ ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας μαρτυρούμενον διπλοῦν τονισμόν ἐν τῇ παθητικῇ φωνῇ τοῦ τύπου *γράφόμεστα* ¹.

Μία ἄλλη ὁμὰς βορείων ἰδιωμάτων φέρεται σιγήσασα τὸν πρῶτον τόνον διὰ κατισχύσεως τοῦ δευτερευόντος: *ἡκουβάμι*, *μαειριβάμι* ἐκ Γριντάδων τῆς Μακεδονίας ², *εφαγάμαν*, *εχασάταν*, *βρεχουμάσταν* ἐκ Κονίτης ³. Τοιοῦτον τονισμόν εἶδομεν ἀνωτέρω σ. 459 κρατήσαντα καὶ ἐν Ἀπουλίᾳ τῆς κάτω Ἰταλίας, οἷον *γραφομέστα*, *εγραφαμόστο* κλπ. Ὁ P. Kretschmer ⁴ ἀναγράφει ἐκ Μακεδονίας καὶ τοὺς τύπους *φαῖνουμάσταν*, *φαῖνουσάσταν* μετὰ τῆς παρατηρήσεως ὅτι ἔχουσι «zwei Akzente von denen aber ausnahmsweise der zweite der stärkere sein soll». Οἱ τύποι οὗτοι μαρτυροῦσι τὸ μεταβατικὸν στάδιον, καθ' ὃ διατηρεῖται εἰσέτι ὁ δι' ἐπιδόσεως τοῦ δευτερευόντος ἀσθενέστερος καταστάς πρῶτος τόνος.

Ὁ λόγος δι' ὃν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ὁ πρῶτος τόνος ἐξησθένωσεν ἀρχικῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐσιγήθη ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ δευτερευόντος πρόπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸ κρατοῦν αἶσθημα ὅτι ἐκάστη ἑλληνικὴ λέξις φέρει

1. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας ὁ δευτερεύων τόνος ἀναπτύσσεται ἐπὶ τῆς παραληγουσῆς, τοῦθ' ὡς περὶ πολλοὶ ὅτι ἡ ρύθμισις ἐπετεύχθη κατὰ τὰ παραδεδομένα περὶ ἐγκλιτικοῦ τόνου. Τύποι ἐκ βορείων ἰδιωμάτων, οἷον *ἤρουντανά*, *πλάγιωσανά* ἐκ Σκοπέλου, *ἐβαλανά*, *ἐφτασανά*, *ἐπιασανά* κλπ. ἐκ Σκοποῦ Θράκης δὲν ἔχουσιν ἀναβιβασμὸν τόνου, ἀλλὰ παρέχασιν καὶ ἐρρυθμίσθησαν ἄλλως.

2. Ἀ. Παπαδοπούλου, Γραμματ. σ. 49.

3. Ἰδ. Γ. Ἀναγνωστόπουλον ἐν Ἀθηνῶν 36 (1924), 67 καὶ ἐν Χ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, Ἀθῆναι 1953, σ. 248 κέξ.

4. Ἐνθ' ἀν. στ. 317.

ἓνα καὶ μόνον τόνον. Ἐπεκράτησε δ' ὁ δευτερεύων, διότι ὁ πρῶτος, ἐν τοῖς ἰδιώμασι τούτοις, παρὰ τὴν δυναμικότητα τοῦ τονισμοῦ τῆς βορείου Ἑλληνικῆς, δὲν εἶχε τὴν ἰσχὺν νὰ ἐφελκύσῃ πάσας τὰς ἐφεξῆς ἀτόνους συλλαβάς.

Εἰς ἄλλα βόρεια ἰδιώματα τέλος εὐρισκόμεθα πρὸς τῆς ἰδιαζούσης περιπτώσεως, καθ' ἣν ὁ δευτερεύων τόνος σιγαῖται, ὁ δὲ ἀναβιβασθεὶς διὰ λόγους ρυθμιστικούς πρῶτος εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς τετάρτης ἢ καὶ τῆς πέμπτης ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς λέξεως συλλαβῆς, ἥτοι περιπτώσεως ἀναλόγου πρὸς τὰς καππαδοκικὰς καὶ ποντικὰς, ὧς ἐξητάσαμεν ἀνωτέρω.

Ἰδιώματα, ἔνθα ἀποδεδειγμένως κρατεῖ ὁ τονισμὸς οὗτος εἶναι τὰ τῆς Αἰτωλίας, τοῦ Ἀλμυροῦ, τοῦ Δομοκοῦ καὶ τῶν Φαρσάλων τῆς Θεσσαλίας¹, τοῦ Παπίγκου τῶν Ζαγοροχωρίων Ἡπείρου², τοῦ ἰδιώματος τῶν Σαρακατσαναίων³, καὶ Δυτικῆς Θράκης⁴. Ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς παραδείγματά τινα: *τάραζα*- πληθ. *τάραζαμι*, *τάραζαται* καὶ παθητ. *ταράζουμνα*- πληθ. *ταράζουμαστανι*, *ταράζουσαστανι*, ὡσαύτως δὲ *τραγούδαγαμι*, *τραγούδαγατι*, *συντρόφιγαμι*, *συντρόφιγατι* κλπ. ἐξ Αἰτωλίας, *ἔφαγαμι*, *ἔκατσαμι* ἐκ Θεσσαλίας, *πιδεύουμισι*, *πιδεύουμασταν*, *τρώγουμασταν* κλπ. ἐκ Παπίγκου τοῦ Ζαγορίου, *ἔφιραμαν*, *ἀγάπαγαμαν*, *ἄρμιγαμαν*, *κάθουμασταν*, *κάθουσασταν* κλπ. ἐκ τῆς διαλέκτου τῶν Σαρακατσαναίων, *πήγιναμι*, *πήγιναμι*, *κάθουμασταν* κλπ. ἐκ Δυτικῆς Θράκης. Ὁ ἰδιαζων οὗτος καὶ ἀσυνήθης ἰδιωματικὸς τονισμὸς, ἀνατρεπτικὸς τῶν ἐν τῇ νέᾳ Ἑλληνικῇ κρατούντων σχημάτων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀφείληται εἰς ἄλλην αἰτίαν εἰ μὴ εἰς τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν, ἣν ἔχει ὁ τόνος ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἰδιώμασιν.

Ὅθεν ἔχομεν εἰς τὰ ἰδιώματα ταῦτα τὴν δευτέραν βαθμίδα δυνάμεως τοῦ βορείου τόνου, ἥς τὴν διαπίστωσιν προηγγείλαμεν. Ἡ δύναμις τοῦ τόνου εἶναι τηλικαύτη ὥστε ἡ τονομένη συλλαβὴ δύναται νὰ ἀποτελῇ τὴν θέσιν τονικοῦ σχήματος, οὗτινος ἡ ἄρσις⁵ ἔχει τρεῖς ἢ καὶ τέσσαρας ἔτι συλλαβάς: *τραγούδαγαμι* καὶ *ταράζουσαστανι*.

Ἡ διαπίστωσις τοῦ ἰδιαζόντος τούτου τονισμοῦ τοῦτο μὲν εἰς ὥρισμένα βόρεια ἰδιώματα, τοῦτο δὲ εἰς τὰς διαλέκτους τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου ἐπιτρέπει τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεως ἡμῶν περὶ μεγαλυτέρας αὐτότητι δυνάμεως τοῦ τόνου. Εἶδομεν ἤδη σ. 451 κἑξ. ὅτι ἡ πρόταξις ἀρνητικῶν καὶ

1. Ἀ. Τζάρτζανος, Θεσσαλικὴ Διάλεκτος σ. 21 - 22.

2. Γ. Ἀναγνωτόπουλος, Ἀθηνᾶ 36 (1954) 86.

3. G. Hoeg, ἐνθ' ἀν. σ. 206, 270 - 271.

4. Στ. Κυριακίδης, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923) 373 κἑξ.

5. Οἱ ὅροι *ἄρσις*, *θέσις* χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντα, διότι συνήθως διεθνῶς ἐκεῖνο ὅπερ καλοῦμεν ἡμεῖς θέσιν καλεῖται ἄρσις καὶ ἀντιστρόφως ἰδ. J. B. Hofmann - H. Rubenbauer, Wörterbuch der grammatischen und metrischen Terminologie, Heidelberg 1950 ἐν λ.λ. πρ. ὅμως O. Schreder, Nomenclator metricus, Heidelberg 1929 ἐν λ.λ.

ἐρωτηματικῶν μορίων εἰς τὰς διαλέκτους Πόντου καὶ Καππαδοκίας ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώλειαν τοῦ τόνου τῶν λοιπῶν στοιχείων τῆς ἐρωτηματικῆς ἢ ἀρνητικῆς προτάσεως ἢ ἄλλως, ὅπερ ταυτό. τὴν ἐγκλισιν τοῦ τόνου τῶν στοιχείων τούτων ἐπὶ τοῦ ἐρωτηματικοῦ ἢ ἀρνητικοῦ μορίου. Τοῦτ' αὐτὸ εἶδομεν ὅτι συμβαίνει καὶ ἐν Κύπρῳ, ἔνθα δ' ὅμως δὲν ἔλαβε χώραν ρύθμισις τοῦ τόνου ἐν τῷ ῥήματι, ἥς τὰ ἀποτελέσματα θὰ ἐπέτρεπον ἢ οὐ τὴν σύγκρισιν μετὰ τῶν αὐτόθι ἐμφαντικῶν περιπτώσεων ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόνου. Πάντως, ὡς μαρτυρεῖ ρητῶς ὁ Σ. Μενάρδος, ἡ δύναμις τοῦ τόνου ἐν τῇ κυπριακῇ διαλέκτῳ εἶναι μεγάλη¹.

Περὶ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς τέλος ὑπεστηρίξαμεν τὴν ἐπ' εὐκαιρίᾳ μόνον ἐπικράτησιν τοῦ ἐμφαντικοῦ τόνου, ὃν ἀφανίζει ἡ συνήθης ἀβίαστος προφορά. Ἡ ἐπὶ τῆς κοινῆς παρατήρησις αὕτη ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἡ μόνιμος κυριαρχία τοῦ ἐμφαντικοῦ τόνου ἐν Πόντῳ καὶ Καππαδοκίᾳ ἀποδεικνύει μεγαλυτέραν δύναμιν τοῦ τόνου εἰς τὰς διαλέκτους ταύτας, ἥτις ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ μὴ μεταβάλλῃ θέσιν, ὁσάκις ἀκολουθεῖται ὑπὸ περισσοτέρων τῶν δύο συλλαβῶν. Ὅθεν εἰς τὰς διαλέκτους ταύτας ἡ δύναμις τοῦ τόνου μονιμοποιεῖ τὸ τονικὸν σχῆμα, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ ἡ ἔμφασις. Εἰς τὰς ἰδίαις διαλέκτους ἡ δύναμις αὕτη ἐπέτρεψεν ὥστε τὸ δημιουργούμενον εἰς τοὺς ρυθμιζομένους τονικῶς κατὰ πρότυπα ρηματικούς τύπους νέον τονικὸν σχῆμα νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην δευτερεύοντος τόνου, ἵνα στηριχθῇ. Βεβαίως τὸ φαινόμενον ἐπάλαισε μεταξὺ παραδόσεως καὶ ἀποκλίσεως. Ὅσα ἰδιώματα τῶν διαλέκτων τούτων ἐμφανίζουσι δευτερεύοντα τόνον εἶναι δέσμια τῆς παραδόσεως καὶ τῶν τονικῶν τῆς σχημάτων. Ἀντιθέτως τὰ μὴ μαρτυροῦντα δευτερεύοντα τόνον ἰδιώματα εἶναι τὰ ἐπαναστατικά, ἔχεινα ἅτινα ἤξιοποίησαν τὴν δύναμιν τοῦ τόνου τῶν διὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ νεωτερισμοῦ.

Μία εἰσέτι παρατήρησις ἐπὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν ἰδιωμάτων τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου ἐπιτρέπει νὰ παραλληλίσωμεν τὴν ἐν αὐταῖς δύναμιν τοῦ τόνου πρὸς ἐκείνην τῶν βορείων ἰδιωμάτων, ἅτινα παρέχουσι ρηματικούς τύπους, οἷον *ἔφαγαμι*, *τρώνουμασταν*. Δηλονότι ἐν Πόντῳ καὶ Καππαδοκίᾳ οὐχὶ μόνον δὲν ἀναπτύσσεται δευτερεύων τόνος, ὅταν τοῦτο ἀπαιτῇ ἡ ἀνάγκη προσαρμογῆς πρὸς τὰ κρατοῦντα τονικά σχήματα, ἀλλὰ καὶ ὁ παραδεδομένος ἐγκλιτικός τόνος σιγᾶται, ἐφ' ὅσον τὰ ἐγκλιτικά ἀποτελοῦσι μετὰ τῶν προηγούμενων ἐνότητα, ἥς ἡ ἐκφορά ἱκανοποιεῖται διὰ τοῦ κυρίου τόνου, ἰδιαζόντως ἰσχυροῦ. Τοῦτο τονίζουν ἰδιαιτέρως ἅπαντες οἱ διαλαβόντες ἐσχάτως περὶ τῶν διαλέκτων τούτων. Ὁ Ν. Ἀνδριώτης γράφει περὶ τοῦ ἰδιώματος τῶν Φαράσων «ὁ τόνος τῶν ἐγκλιτικῶν δὲν ἀνεβαίνει στὴ λήγουσα τῆς προπαροξύτονης λέξης, ἀλλὰ χάνεται, π.χ. *νεβολίζεσαι τα*»². Τοῦτ' αὐτὸ

1. Ἀθηνᾶ 6 (1894) 171.

2. Τὸ γλωσσικὸν ἰδιῶμα τῶν Φαράσων σ. 24. Γνωρίζομεν ὅτι ὁ Dawkins διδά-

σημειοῖ περὶ τοῦ ιδιώματος τοῦ Οὐλαγάτς ὁ Ἰ. Κεσίσογλου· «ὁ τόνος τῶν ἐγκλιτικῶν δὲν ἀνεβαίνει στὴ λήγουσα τῆς προπαροξύτονης λέξης λ.χ. ἔφερεν *da*, πάσεν *da* κλπ.»¹. Τέλος ὁ Ἀ. Παπαδόπουλος γράφει περὶ τῆς ἐγκλίσεως ἐν Πόντῳ· «ἡ ἐγκλισις τοῦ τόνου ἔγκειται εἰς τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀποσιώπησιν τοῦ τόνου ἀσχέτως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν τῆς λέξεως»².

Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς Αἰτωλίας, καθ' ἃ παραδείγματα παρέρχουσίν μοι οἱ ἐκείθεν καταγόμενοι φοιτηταὶ κ.κ. Γ. Δημητράντζος καὶ Α. Μπογᾶς· *ρώτα τουνι, ρώτησ' τουνι, φόρτουσ' τουνι* κλπ. Ἐν τῷ ἰδίωματι τούτῳ ἡ ἀποσιώπησις τοῦ παραδεδομένου ἐγκλιτικοῦ τόνου δὲν ἔχει πλήρως συντελεσθῇ. Οὕτω φέρονται παραλλήλως *ζύγουσ' τουνι, σκότουσ' τουνι, φόρτουσ' τουνι* κλπ. *ζύγουσέ τουνι, σκότουσέ τουνι, φόρτουσέ τουνι* κλπ., ἔτι δὲ *σκότουσέ μι, μπάλουσέ μι* κλπ. Ὁ ἐγκλιτικὸς τόνος μάλιστα εἰς τὰ ὀνόματα τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ, περίπτωσις ἐλεγχομένη καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς κωφώσεως· πβ. *κόπανους μ' (= μου)* ἀλλὰ *κουπανός μας, κόκκουντους μ'* ἀλλὰ *κουκκουντός μας, πρυόβουλους μ'* ἀλλὰ *προυνουλός μας* κλπ.

Γ. Ι. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗΣ

σκει τὰ ἀντίθετα περὶ τοῦ ιδιώματος ἐν *Modern Greek* σ. 184 § 324, ἀλλ' ἐν *Byzantion* 20 (1950) 354 κέξ. κρίνων τὴν μελέτην τοῦ Ν. Ἀνδριώτη ἀντιπαράρχει τὸ ζήτημα.

1. Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Οὐλαγάτς σ. 18. Καὶ περὶ τοῦ ιδιώματος τούτου διδάσκει τὰ ἀντίθετα ὁ Dawkins, ἐνθ' ἄν. σ. 138 § 222.

2. Ἱστορικὴ Γραμματικὴ σ. 32.